www.mezopotamya.travel

KÜNYE

İçerik Jale VELİBEYOĞLU
Önder CIRIK
Leyla AKBIYIK
Ahmet TABANLIOĞLU
Kasım BAĞLAM
Derviş ODUNCU
İbrahim Halil KILIÇ
Reyhan ŞAHİNKUŞ

Editör Önder CIRIK

Fotoğraflar Mehmet GÜNGÖR
Mustafa ÇULCUOĞLU
Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi
Karacadağ Kalkınma Ajansı Arşivi
Batman İl Kültür Müdürlüğü
Siirt İl Kültür Müdürlüğü
Şırnak İl Kültür Müdürlüğü
Mardin İl Kültür Müdürlüğü
Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi (DAI)

Derleme ve Redaksiyon Meriç MİRİOĞLU

Grafik Tasarım Hakan İŞLER
Osman DİNÇ

Proje Yönetimi Selin AŞIK
Barış KURAN

Adres Doğukent Mahallesi, 1155. Sokak, 104. Cadde, No: 2
Karaköprü - Şanlıurfa, Türkiye

Telefon +90 414 347 93 85

E-posta info@mesopotamia.travel

Yayına Hazırlayan Ceviz Yayıncılık Ltd. Şti.

Baskı ve Cilt Kurtuluş Matbaası
Atatürk Bulvarı Bulvar Pasajı Zemin Kat- Haliliye / ŞANLIURFA
Telefon: 0414 313 65 65

MEZOPOTAMYA®, GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin bir turizm destinasyon markasıdır.
© 2018. Her hakkı saklıdır.
Kaynak belirtilmesi halinde alıntı yapılabilir.

Bu kitap GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi tarafından yürütülen
GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi kapsamında üretilmiştir.
Para ile satılamaz.
www.mezopotamya.travel

MEZOPOTAMYA

DESTANSI TOPRAKLAR

PROJE EKİBİ

GAP-BKİ adına Genel Koordinatör	Yener AKAY
ÇKT Koordinatörü	M. Suphi ÖZER
Şehir Plancısı	Leyla AKBIYIK
IT Uzmanı	Ahmet TABANLIOĞLU
Turizm Pazarlama Uzmanları	Kasım BAĞLAM
Proje Asistanları	İbrahim Halil KILIÇ
Ulaşım ve Destek Elemanı	Muhammed ÇAKIR

“İlk”lerin Coğrafyası Dünya ile Buluşuyor:
Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, "Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi" ile GAP Bölgesi'nin kültürel mirasını koruyarak ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesine ivme kazandırmak amacıyla, bölgenin "marka" değerini artırmayı amaçlamaktadır.

Proje kapsamında, GAP Bölgesinde kültür ve turizme yönelik yürütülen çalışmaların sağlıklı ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak iller ölçeğinde değil, bölge ölçeğinde yürütülmesini sağlamak; ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu geliştirmek; bölge ölçeğinde turizm çekim merkezleri oluşturarak GAP Bölgesi turizmini çeşitlendirmek ve alternatif turizm alanları oluşturmak; kültür ve inanç turizminin yanı sıra diğer turizm türlerinin de tanıtılmasını sağlamak; "markalaşma" çalışmalarını başlatarak bölgenin turizm gelirlerini artırmak ve turizm odaklı istihdam alanları oluşturmak hedefiyle, GAP Bölge Kalkınma idaresi Başkanlığı tarafından, 2014 yılında GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Ofisi kurulmuştur. Proje ekibi, "GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Eylem Planı"nın hazırlanması, yeni turizm destinasyonlarının oluşturulması, turizm paydaşlarıyla iletişimin sürekli tutulması, kent ve tematik bölge rotalarının oluşturulması ve pazarlanması, Mezopotamya markasının yerel, ulusal ve uluslararası alanlarda tanıtım çalışmalarının yapılması, basılı ve dijital bütün tanıtım materyallerinin hazırlanması ve gerek görülen yerlerde turizm altyapısını geliştirici yatırım kararları alınması çalışmalarını yürütmektedir.

Dicle ve Fırat 'ın suladığı, son arkeolojik bulgularla uygarlığın burada ortaya çıktığının kesinlik kazandığı, aynı zamanda tarım devriminin gerçekleştiği, onlarca dil, inanç, kültür ve uygarlığa ev sahipliği yapmış bölgemiz artık ülkemize ve tüm dünyaya MEZOPOTAMYA olarak tanıtılacaktır.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap Mezopotamya ya'nın tarihini, kültürünü, doğasını, yaban hayatını ve birbirinden güzel on binlerce yıllık eşsiz tatların ı sizlere kısaca da olsa anlatmayı amaçlıyor. Bölgemizde bulunan 9 ilin tarihi , kültürü, lezzetleri, ziyaret edilecek turizm cazibe merkezleri, yapılabilecek turistik faaliyetler bu kitapta ayrıntılarıyla anlatılıyor. Bölgenin tamamını gezmek isteyenler için ise tem atik rotalarımız mevcut. Bir masal tadında süren ve hayatınız boyunca unutamayacağınız “ Büyük Mezopotamya Turu”; dünyada ilk kez kültüre alınan buğdayın hikâyesini içeren “ Buğdayın İzinde”; dünyanın en eski anıtsal tapınağı Göbekli Tepe'den antik dünyanın sekizinci harikası Nemrut'a uzanan “Dev Taşların Gizemi ”; Adana, Antakya ve Kahramanmaraş'ı kapsayarak bölgemizin kalbi Gaziantep ve Şanlıur fa'ya uzanan ve dünyanın en güzel mozaiklerini görebileceğiniz “Mozaik Turu”; binlerce yıldır beraber yaşayan üç semavi dinin mekânlarının tarihini ve izini süren “Hoşgörü Turu” rotamız bölgede yapabileceğiniz belli başlı turistik rotalarımızdan. Mezopotamya'yı ziyaret ettiğinizde kesinlikle tecrübe etmeniz ve Mezopotamya 'nın tadına biraz daha erişebilmeniz için sizlere, bu kitabımızda 49 maddeden oluşan bir de liste hazırladık.

İÇİNDEKİLER

NEDEN MEZOPOTAMYA? 08

BÖLÜM 1: DESTANSI TOPRAKLAR 10

DESTANSI TARİH VE KÜLTÜR 12

DESTANSI LEZZETLER 20

DESTANSI DOĞA 24

BÖLÜM 2: DESTANSI KENTLER 28

ADIYAMAN 30

BATMAN 36

DİYARBAKIR 42

GAZİANTEP 48

MARDİN 54

KİLİS 60

SİİRT 64

ŞANLIURFA 68

ŞIRNAK 74

BÖLÜM 3: DESTANSI ROTALAR 78

BÜYÜK MEZOPOTAMYA TURU 80

BUĞDAYIN İZİNDE 84

DEV TAŞLARIN GİZEMİ 86

MOZAİK TURU 88

HOŞGÖRÜ TURU 89

MUTLAKA YAPMANIZ GEREKEN 49 ŞEY 90

NEDEN MEZOPOTAMYA?

İnsanlık tarihinin başlangıç noktası olarak tanımlayabileceğimiz Mezopotamya, salt bir uygarlığın, kültürün, milletin, devletin ya da dilin değil, tamamen insanlığın ve uygarlığın ortak mirasıdır.

Turizm odaklı tanıtımını yapıp markalaştırmaya çalıştığımız GAP Bölgesi, coğrafi olarak Yukarı Mezopotamya olarak tabir edilen bölgenin içerisindedir. Mezopotamya, uygarlık tarihinin başladığı yerdir. Bölgeye, Güneydoğu Anadolu Toroslar'ın kuzeyinden doğan Fırat ve Dicle nehirleri hayat verir. Yazının icat edildiği Aşağı Mezopotamya, Sümer Uygarlığı nedeniyle uygarlık tarihinin başlangıç noktası sayılırken, Şanlıurfa il merkezine 21 km uzaklıkta bulunan Göbekli Tepe'nin keşfiyle bu öncelik ve üstünlük Yukarı Mezopotamya'ya, bir başka deyişle ülkemize geçmiştir. Mezopotamya, Eski Yunanca "iki nehir arası" anlamına gelir ve tarihi-coğrafi bir adlandırma şeklidir. Bu nehirler, Mezopotamya'ya hayat veren Fırat (Euphrates) ve Dicle (Tigris) nehirleridir. Ülkemizde Kapadokya, Likya, Karya, Trakya, Olba gibi birçok turistik bölge tarihi-coğrafi isimleriyle bilinmekte ve birer turizm destinasyonu olarak pazarlanmaktadır. Bunun nedeni, bu isimlerin salt bir uygarlığın, kültürün, milletin, devletin ya da dilin değil, tamamen insanlığın ve uygarlığın ortak malı ve mirası olmasıdır.

Bu amaç kapsamında çalışmalarına başlayan ekibimiz, bir turizm destinasyon markası olarak MEZOPOTAMYA / MESOPOTAMIA markasını tercih etmiştir. "Mezopotamya" markası, tüm bölgeyi kapsaması, marka geçmişinin zenginliği, bölgenin tüm tarih, kültür, doğa, inanç, dil, folklor, gastronomi öğelerini sahiplenmesi ve en önemlisi de ulusal ve uluslararası bilinirliği nedeniyle tercih edilmiştir.

Mezopotamya markası sadece bölgeyi değil, bölgenin sahip olduğu tarih, kültür, doğa, inanç, folklor ve gastronomi unsurlarını öne çıkarır ve tanıtır. Mezopotamya, herhangi bir ürün ya da hizmetin adı değil, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin turizm destinasyon marka ismidir.

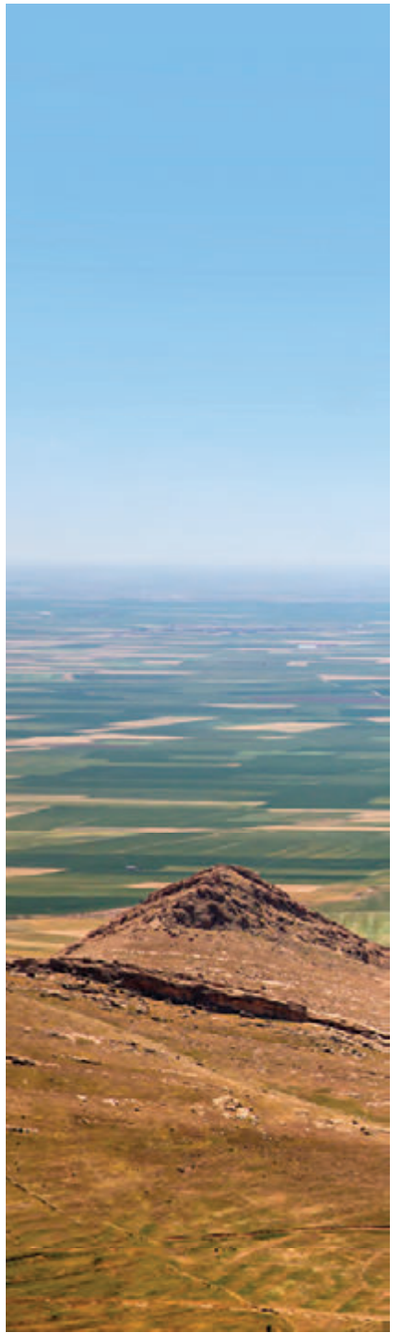

Mardin'den Mezopotamya Ovası'na bakış.

DESTANSI TOPRAKLAR: MEZOPOTAMYA

Dicle Nehri üzerinde bir Artuklu başkenti: Hasankeyf.

Üzerinde tilki kabartması olan Göbekli Tepe'nin T biçimli sütunları.

DESTANSI TARİH VE KÜLTÜR

Mezopotamya bir destandır; çünkü bu coğrafya sizi uygarlık tarihinin "ilk"lerine ve "tek"lerine çağırır. Fırat ve Dicle nehirlerinin insanlık tarihi boyunca hayat verdiği bu coğrafya, MÖ 10.000'lerden başlayıp günümüze kadar misafir ettiği uygarlıklar ile eşsiz bir tarih ve kültür deneyimi sunar. Bu topraklarda, geçmişi 4.000 yıl öncesine dayanan "nan" (ekmek) ve "kabab" gibi kelimeler halen aynı şekilde kullanılır. Çünkü Mezopotamya, geçmişten bugüne tanıklık ettiği onlarca uygarlığın izini ve kültürel mirasını gururla taşır.

Mezopotamya'da uygarlık tarihi Göbekli Tepe'nin keşfi ile 12.000 yıl öncesine kadar uzandı. Dünyanın bilinen en eski anıtsal tapınağı olan Göbekli Tepe, uygarlık tarihini değiştirdi ve bilinen arkeolojik yaklaşımları kökünden sarstı.

Urfa-Diyarbakır arasında bulunan ve volkanik bir dağ olan Karacadağ eteklerinde ise uygarlık tarihinin kilometre taşlarından olan "Tarım Devrimi"nin izlerine rastlarız. Ekmek yapımında kullandığımız buğdayın ilk yabani atası olan siyez (*Einkorn*) buğdayı halen burada, hem de 10 bin yıl önceki genetiği bozulmamış doğal haliyle yetişir.

Tarım devrimi ve ticaretin ana yurdu

Urfa Göbekli Tepe'den sonra, Diyarbakır-Ergani'deki Çayönü yerleşimi de tarih öncesi atalarımızın izlerini sürmeye devam edebileceğiniz bir başka önemli merkezdir. Bir arkeoloji profesörünün maceralarını anlatan *Indiana Jones* filmine ilham veren Amerikalı arkeolog Robert J. Braidwood ve Cumhuriyetimizin anıt kadınlarından arkeolog Halet Çambel'in beraber kazdıkları bu ören yeri, avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik hayata geçişi sağlayan Tarım Devrimi'nin tüm izlerini taşır.

"İlk"lerin ve "tek"lerin yurdu Mezopotamya, sizi unutulmaz anılar biriktirmeye davet ediyor...

Mezopotamya uygarlığın ve tarımın olduğu gibi, aynı zamanda ilk siyasi örgütlenmelerin, şehir devletlerinin ortaya çıktığı yerdir. Yazılı tarih, bir Mezopotamya uygarlığı olan Sümerler'in yazıyı icat etmesiyle başlar. Arap Yarımadası'ndan Mezopotamya'ya gelerek Sümerleri ortadan kaldıran Akadlar, MÖ II. binyılın sonlarında tarih sahnesine bir imparatorluk olarak çıkarlar. Tarihin ilk büyük ve düzenli ordularını kuran Akadlar, Sümerler'in mirasını devralıp Yukarı Mezopotamya Dağları'na kadar pek çok yeri hakimiyetleri altına alırlar. Meşhur kralları Sargon, tarihte ilk kez "dünya imparatorluğu" kavramını kullanır. Bugün bölgede hâlâ konuşulan Arapça, Aramice ve Süryanice gibi semitik dillerin atası olan Akad dili bölgeye bu devirde gelmiştir. Akadlar'ın ardından Mezopotamya'da tarih sahnesine, bugünkü Anadolu kültürünü büyük ölçüde etkileyen, yazı ve ticaretin Anadolu'da gelişmesini

II. Sargon'a ait bir kabartma, Şanlıurfa Müzesi.

sağlayan Asur Krallığı çıkar. Asurlularla birlikte yerleşik hayat, tarım devrimi, siyasal örgütlenme gelişir ve insanoğlu başka bir aşamaya daha geçer: İnsanlık tarihinde örgütlü, kayıtlı ve oldukça gelişkin bir biçimde ticaret başlar. MÖ 1920-1750 yılları arasında Mezopotamya'dan Anadolu'nun çeşitli yerlerine çok yoğun bir kervan ticareti gerçekleştirilir. Antep, Kilis, Urfa, Diyarbakır gibi bugün de önemini koruyan ticaret merkezi olan şehirlerimiz, yaklaşık 4.000 yıldır ticaret yollarının üzerinde yer alır. Başta Antep olmak üzere bu ticaret kültürünün izlerini bugün bile çok belirgin bir şekilde görmek mümkündür.

Kervan ticareti Babil Krallığı Dönemi'nde de devam eder. Bu dönemde, bilinen en eski yazı olan Sümer yazısı yavaş yavaş Babillilerin ve Asurluların kullandıkları çivi yazısına dönüşür. Dünya tarihinin ilk sistemli yasaları olarak bilinen ve sert ama adaletli içeriği ile tanınan Hammurabi Kanunları, Babil Kralı Hammurabi'nin eseridir.

Kral Hammurabi öldükten sonra, Anadolu'nun ortasında yeni bir siyasi güç ortaya çıkar: Hititler. Hitit Devleti Anadolu'da fetihlere

başlar. Kral I. Murşili döneminde Halep ele geçirilir ve ticaret yolları da Hitit egemenliğine girer. MÖ 1595 yılında Fırat boyunca ilerleyen Hitit ordusu Babil'e saldırır ve Hammurabi sülalesinin idaresine son verir. Böylelikle Mezopotamya'ya Orta Anadolu kökenli bir kültür gelir.

Efsanelerde "ölümsüzlük suyu" olarak geçen Birkleyn'in kaybolduğu noktanın "dünyanın sonu" olduğuna inanılır.

Babil Hanedanlığı son bulurken Kuzey Mezopotamya'da Hurri - Mitanni Devleti kurulur. Tıpkı Hititler gibi Hint-Avrupa kökenli olan Mitannili yöneticiler de Hurri toplumlarını devletleştirmiştir. Hitit saldırıları sonucu Hurri - Mitanni Devleti zayıflayınca Asurlular yeniden tarih sahnesine çıkar ve MÖ 14. yüzyılda Kuzey Mezopotamya'da Orta Asur Dönemi başlar. Büyük nüfuslu şehirlerini beslemek için Asurlular, özellikle verimli toprakları olan bölgeleri kontrol etmeye çalışırlar. Bu yerlerden biri de Diyarbakır'dır. Bu bağlamda, Orta Asur Dönemi'nin güçlü kralı I. Tiglat-Pileser'in izine Lice yakınlarında bulunan ve Dicle Nehri'nin kaynaklarından biri olan Birkleyn Suyu'ndaki kabartmada rastlarız. Efsanelerde geçen ve "ölümsüzlük suyu" olarak nitelendirilen Birkleyn Suyu yerin altındaki doğal tünelden geçerek tekrar yeryüzüne çıkar. Antik dönemde bu suyun kaybolduğu noktanın "dünyanın sonu" olduğuna inanılır. Kral, Kuzey Mezopotamya'nın mutlak kontrolünü sağlamak için yaptığı seferde Dicle Nehri'nin kaynağına gelir ve gücünü belgelemek için mağara içine kabartmasını yaptırarak bir metin yazdırır. Mağarada bulunan iki kitabe yaklaşık 3.000 yıldır burada tarihe tanıklık etmektedir.

Orta Asur Dönemi bitip Yeni Asur Dönemi başladığında Asur Devleti iskân hareketlerini gerçekleştirir ve kentleri nüfuslandırmak, tarımda işgücü sağlamak, ordunun asker ihtiyacını karşılamak için milyonlarca Arami kökenli nüfus Kuzey Mezopotamya'ya

Ortaçağ'da bir astronomi merkezi olan Harran Ulu Cami.

getirilir. Böylelikle bugün Adıyaman, Antep, Urfa, Diyarbakır, Siirt ve Mardin'de rastladığımız Süryani ve Keldani kültürünün ataları bölgeye gelmiş olur. Bu dönemde Harran çok önemli bir kültür merkezi olarak öne çıkar ve Yeni Asur Dönemi'nin son başkenti olur. Babil ve Asur'da Ay tanrısı olarak tapılan Sin'in en büyük rahibi Harran'dadır ve bu dönemde Ay tapınağı genişletilir.

Yeni Asur İmparatorluğu tarih sahnesinden çekildikten sonra yerini Yeni Babil Krallığı alır. Bu krallığın bizlere bıraktığı en büyük kültürel miras, günümüzde halen kutlanan "Nevruz" bayramıdır. Mart ayının ikinci haftası başlayıp 11 gün süren ve oldukça katı bir programı olan bu kutlamalarda baş tanrı Marduk'u simgeleyen heykel etrafında dualar okunur, hediyeler sunulur, kral tanrı huzuruna çıkar ve tören alayı yapılır. Bugün, her yıl 21 Mart'ta Nevruz kutlamaları, başta Diyarbakır olmak üzere tüm bölgede gerçekleştirilir. Bu bayram, Ön Asya'nın genelinde de 2.500 yıldır kutlanmaktadır.

MÖ 6. yüzyılda Mezopotamya ve Anadolu'da tarih sahnesine İran kökenli bir güç olan Persler çıkar. Yaklaşık 200 yıl boyunca bu toprakları idaresi altına alan Persler, Ahamenid Hanedanı'nın kurduğu devlet ile güçlenir ve Doğu ile Batı uygarlıkları karşı karşıya gelir. Prens Kyros, Pers tahtını kardeşi Artakses'ten almak üzere paralı Yunan askerlerinden oluşan bir ordu toplar ve Efes'ten yola çıkarak Babil üzerine yürür. Fırat Nehri'ni takip ederek Babil'e ulaşan Kyros burada kardeşi ile yaptığı savaşı kaybeder ve savaş meydanında ölür. Artık bir amaçları kalmayan paralı Yunan askerleri Ksenophon komutasında, bu sefer Dicle Nehri'ni kuzeye doğru takip ederek yurtlarına dönmeye çalışırlar. Ksenophon'un *Anabasis* adlı ünlü eserinde yazdığı ve MÖ 401-400 yıllarında gerçekleşen bu hikâyenin önemli bir bölümü Siirt'in hemen yanındaki Botan Vadisi'nde geçer.

MÖ 4. yüzyıla gelindiğinde Mezopotamya, Helen kültürü ile tanışır. Büyük İskender, MÖ 333 yılında Issos'ta (Hatay/Dörtyol) yapmış olduğu savaşta Pers Kralı III. Darius'u yener ve imparatorluğunu Hindistan'a kadar genişletmek üzere doğuya yürümeye devam

Lidar Höyük'de bulunmuş olan Tunç Çağı'na ait bir çömlek.

eder. Bu yürüyüş esnasında geçtiği yerlerden biri de Urfa'dır. Büyük İskender, bugünkü Balıklıgöl civarında her yerden su fışkırdığını, çok sulak bir yer olduğunu görünce burayı memleketindeki Edessa şehrine benzetir ve yöreye Edessa adını verir.

İskender'in ardıllarından Seleukos Krallığı'nın bize miras bıraktığı en önemli merkez ise bugünkü Zeugma Antik Kenti'dir. MÖ 300'lerde Seleukos Kralı I. Seleukos Nikator, Büyük İskender'in Fırat'ı geçtiği yerde, kendi adıyla Fırat'ın adını birleştirerek "Seleukia ad Euphrates" (Fırat üzerindeki Seleukia) adıyla bir kent kurar. Ticari ve askeri amaçla kurulmuş olan Zeugma, hem Roma İmparatorluğu'nun hem de antik dünyanın en önemli kentlerinden biridir.

Kentin karşı kıyısında, Fırat'ın doğusunda ise "Apameia" Antik Kenti bulunur ki o da kralın, bir Parth (Pers-İran asıllı) olan eşinin adıdır. Antik dönemdeki birçok ticaret yolu burada kesişir, bu iki şehir arasında sallarla geçiş yapılır ve dolayısıyla şehre büyük bir vergi ve ticaret geliri kalır. Bugün Antep şehir merkezinde bulunan ve dünyanın en büyük mozaik müzesi unvanına sahip Zeugma Mozaik Müzesi bu şehirden çıkarılmış 1.450 metrekare mozaik, 140 metrekare duvar resmi, 4 Roma dönemi çeşmesi, 20 sütun,

Çanak - çömleksiz Neolitik Dönem'e ait, Balıklıgöl - Şanlıurfacıvarında bulunmuş dünyanın bilinen en eski heykeli.

4 kireç taşı heykel, bronz Mars heykeli, mezar stelleri ve lahitlerle doludur.

Bugünkü Antep, Adıyaman bölgesinde Seleukoslar son zamanlarını yaşarken, MÖ 162 yıllarında küçük bir Helenistik krallık olan Kommagene Krallığı ortaya çıkar. Başkenti Samosata (Samsat) bugün Adıyaman sınırları içinde olup Atatürk Barajı'nın suları altında kalmıştır. Doğu sınırı Fırat Nehri olan Kommagene, Antep'ten başlayıp Malatya'ya kadar uzanan anıtsal eserlerle doludur. Fırat Nehri'nin batı yakasında sırasıyla güneyden kuzeye Hisar, Elif ve Hasanoğlu anıt mezarları, Roma Dönemi'nde yaptırılan Araban (Septimus Severus) Köprüsü, Sofraz Tümülüsü, Göksu Köprüsü, Perre Antik Kenti, Roma Çeşmesi, Karakuş Tümülüsü, Cendere Köprüsü, Yeni Kale (Eski Kâhta), Selçuklu Köprüsü, Arsameia Antik Kenti ve Nemrut Dağı Antiochos Mezarı yer alır.

Nemrut Dağı'nın zirvesinde, güneşin doğuşu ve batışını mutlaka izlemelisiniz.

2.000 yıllık dev tanrı heykellerinin yanında, Kommagene Kralı I. Antiochos'un kendisi için yaptırdığı mezarın başında güneşin doğuşunu ya da batışını seyretmek eşsiz bir tecrübe sunar.

Nemrut Dağı Milli Parkı içindeki Karakuş Tümülüsü, Cendere Köprüsü ve Arsameia Antik Kenti, Mezopotamya tarihine dair daha pek çok sürprizle doludur. Bu destansı tarihi ve görkemi nedeniyle Nemrut Dağı, 1987 yılında UNESCO Kültür Mirası Listesi'ne alınmıştır.

MS 2. yüzyıla gelindiğinde Mezopotamya, Batı ve Doğu uygarlıklarının savaş alanı haline gelir. Roma İmparatorluğu, doğuda en geniş sınırlarına Hadrianus döneminde ulaşır. Bu dönemde Kommagene İmparatorluğu'na son verilir, Zeugma ve Samsat'ta büyük lejyonlar konuşlandırılır. Dicle ve Fırat arasında

Lidar Höyük'de bulunmuş olan Tunç Çağı'na ait bir kap.

kalan topraklar sürekli Roma ve Parth (Pers-İran) İmparatorluğu arasında el değiştirir. Bütün dünyaca bilinen, kitaplara, romanlara, film ve dizilere konu olan isyancı köle Spartaküs'ü ortadan kaldıran Romalı komutan Marcus Licinius Crassus, Harran yakınlarında Parthlarla yapılan savaşta ölür.

Öte yandan kardeşi Geta'yı öldürerek Roma tahtına tek başına oturan ve Roma'daki tüm anıt ve yazıtlardan kardeşi Geta'nın ismini sildiren zalim Roma imparatoru Caracalla ise Urfa'dan Harran'a giderken, kendi koruması tarafından öldürülür. Sadece kendi adının bulunduğu yazıtlardan biri de bugün Nemrut Dağı Milli Parkı içinde bulunan Cendere Köprüsü'nün batı ucunda yer alır.

Mezopotamya, Roma'nın en zeki, en nükteli yazarlarından birini de bu coğrafyadan çıkarır. Samosatalı (Samsat / Adıyaman) Lukianos, o dönemde Roma'nın en çok okunan yazarlarından biri olmuştur. Ay'a yapılan bir yolculuğu anlattığı " *Gerçek Bir Hikaye*" adlı eseri ise, dünyadaki ilk bilimkurgu eser olarak kabul edilir.

İskender'in Asya ve Afrika kıtalarını fethetmesiyle Helen kültür ve uygarlığı Doğu'ya yayılır. İskender, fethedilen yerlerde kentler kurarak Helen Dönemi yazar, filozof ve bilim insanlarını, fethedilen bu yeni kentlere bilgi ve birikimlerini aktarmaları için gönderir. İslam Rönesansı'ndan çok önce Mezopotamya'da bilim ve kültür merkezleri kurulur. Bu merkezlerin en önemlileri Urfa (Edessa), Nusaybin (Nsibin) ve Harran'dır (Carrhae). Urfa'da Yeni Ahit'in Süryanice eski versiyonları düzenlenir ve bu metinler Batı metinlerini büyük ölçüde etkiler. Yeni Ahit'in Urfa'da halk Süryanicesi ile yazılan versiyonu Süryani Kilisesi'nin bütün mezhepleri tarafından günümüze kadar kullanılan neredeyse tek metindir. Bu metinler, İncil'in yorumuyla ilgili sorunlarda başvurulan en temel kaynaklardır.

Mezopotamya'da İslam Rönesansı

İslamiyet'in ortaya çıkışından sonra Mezopotamya Arap egemenliğine geçer. Önce Emeviler, sonrasında ise Abbasiler bölgede hüküm sürer. İslamiyetin yayıldığı bu dönemde bölgeye gelen sahabelerin türbeleri Mezopotamya kentlerinin tamamına dağılır. 10. ve 11. yüzyıllarda ise Orta Asya'dan Türkler gelmeye başlar. 1071'de Selçukluların Bizans İmparatorluğu'nu Malazgirt'te yenmesinden sonra Anadolu'ya akın akın Türkmen göçleri olur. 9. ve 11. yüzyıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da geçen Dede Korkut Hikâyeleri'nin bir kısmı Mezopotamya'nın kentleri

Lidar Höyük'de bulunan İslami Dönem'e ait bir tabak.

Mardin ve Diyarbakır ile Dicle Nehri civarında geçer. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Diyarbakır'a "Kara Hamid" ve Dicle Nehri'ne de "Amid Suyu" denir.

12. yüzyılda başlayan Haçlı Seferleri'nin ilki başarıya ulaşır ve Haçlılar Urfa'da, daha sonra Kudüs Kralı da olan Bolonyalı Baudouin liderliğinde 1097 yılında Urfa (Edessa) Kontluğu'nu kurar. Aynı dönemde Haçlıların eline geçen diğer bir yer ise bugün Kilis sınırları içinde kalan Ravanda Kalesi'dir. Kuzey Suriye ile Antakya arasındaki ticaret yollarına hâkim bir noktada bulunan bu destansı yapı, Ortaçağ'da bölgede bulunan önemli kalelerden biridir. Bölgede yaklaşık 50 yıl hüküm süren Urfa Kontluğu'na 1144 yılında bir Türk hanedanı olan Zengiler son verir. Urfa Kontluğu'nun tekrar Müslümanların kontrolüne geçmesi II. Haçlı Seferi'ni tetikler.

Robotik ve sibernetiğin kurucusu El-Cezeri, 600 yıl sonra ortaya çıkacak Sanayi Devrimi'nin temellerini atmıştır.

12. yüzyıla gelindiğinde Mezopotamya bilim, sanat ve mimari alanlarda İslam Rönesansı'nı yaşamaktadır. Bu dönemde, Şırnak Cizreli olan ve sibernetik ile robotiğin kurucusu El-Cezeri tarafından yazılan "Mekanik Hareketlerden Mühendislikte Faydalanmayı İçeren Kitap ", robotikle ilgili en eski yazılı kayıttır. Bugün Diyarbakır Ulucami'de bulunan güneş saati, Hasankeyf'te Artuklu Sarayı'na Dicle Nehri'nden su çıkaran pompa sistemi, saz çalan robot, fil saati gibi eserler El-Cezeri'nin bilinen en önemli eserleridir. El-Cezeri robot, fıskiye, ibrik, içki kadehi, su saati, güneş saati, kan alma teknesi, eğlendiren kayıklar gibi birçok makine tasarlamıştır. Krank ve piston kolu kullanarak devir hareketini doğrusal harekete çevirmeyi başarmış ve döneminden 600 yıl sonra ortaya çıkacak Sanayi Devrimi'ni yaratan motorların ana çalışma ilkesini belirlemiştir.

Zeugma Mozaik Müzesinde sergilenen Oceanos ve Tethys Mozaiği.

Bir Oğuz Türkmen Boyu olan Artuklu Beyliği Mezopotamya'da Harput, Diyarbakır, Hasankeyf ve Mardin'de 1102-1409 yılları arasında, 300 yıl hüküm sürer. Tüm bölgede eşsiz mimari eserler bırakır, özellikle eğitim ve bilim dünyasına büyük katkılar sunar. Diyarbakır'da Artuklu Sarayı; Diyarbakır Surları üzerinde Evli Beden ve Yedi Kardeş burçları; Zinciriye ve Mesudiye medreseleri; Hasankeyf Artuklu Sarayı ve Köprüsü; Dunaysır (Kızıltepe) Camii ve Köprüsü; Silvan Ulucami ve Mardin Ulucami; Mardin Abdullatif (Latifiye) Camii; Çermik, Devegeçidi ve Cizre köprüleri; Mardin'de Hatuniye, Harzem, Şehidiye ve Sultan İsa medreseleri en önemli eserleri arasındadır. Diyarbakır - Batman sınırında bulunan Malabadi Köprüsü ise döneminin en geniş kemerli köprü yapısıdır. Kemer büyüklüğü o kadar fazladır ki Evliya Çelebi Seyahatname'sinde köprü hakkında şöyle yazar: "Malabadi Köprüsü'nün altına Ayasofya'nın kubbesi girer."

Kilis yakınlarında bulunan Mercidabık'ta 1516 yılında yapılan savaş ile Memluk Devleti son bulur ve İslam halifeliği Osmanlı Hanedanlığı'na geçer. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Mezopotamya Şii-Sünni çekişmesinin savaş alanlarından biri olur; Osmanlılar ve Safevi Devleti bölgede sıkça karşı karşıya gelir. Diyarbakır üzerinden sürekli bir Osmanlı-İran gerginliği devam

etse de Osmanlı ordusunun Mardin-Kızıltepe yakınlarında Safevi ordusunu yenmesinin ardından Şah İsmail İran'a geri çekilir ve bölgede Osmanlı idaresi kesin olarak sağlanır. Bugünkü İran sınırımızı da çizen 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması ile 20. yüzyılın başına kadar bölgeye barış hâkim olur.

18. yüzyıla gelindiğinde Mezopotamya'da kendinden söz ettiren isimler, Siirt Tillo'da yaşayan İsmail Fakirullah Hazretleri ve öğrencisi Erzurumlu İbrahim Hakkı'dır. İbrahim Hakkı değerli bir astronomdur. Astronomi ve geometri bilgilerini Marifetname adlı eserinde toplar. Tillo, o dönemde bir bilim merkezi olup medreseleri ile ünlüdür. İsmail Fakirullah Hazretleri vefat ettiğinde öğrencisi İbrahim Hakkı "Yeni yılın ilk güneşi hocamın başına düşmez ise neyleyim ben o güneşi" diyerek, her yıl 21 Mart ve 23 Eylül ekinoks tarihlerinde güneş ışığını hocasının türbesindeki sandukasının başucuna düşürecek bir ışık sistemi kurar.

Sistem şöyle çalışır: İbrahim Hakkı'nın "Kale-ül Üstad" denilen tepeye yaptığı bir duvar ve güneş ışığının içinden geçebileceği bir pencereden gelen ışık, türbenin tepesinde bulunan prizma sistemine çarpar. Bu çarpma sonucu ışık kırılarak türbenin içinde İsmail Fakirullah'ın sandukasının baş kısmını aydınlatır. Bu olaya her sene Tillo'da 21 Mart ve 23 Eylül tarihlerinde şahit olmak mümkündür.

GAP ile değişen kader

Cumhuriyet döneminde bölgenin kaderini değiştiren ise Güneydoğu Anadolu Projesi, kısa adıyla GAP olmuştur. Bu projeyle Fırat ve Dicle nehirleri üzerine, elektrik üretmek ve tarımsal sulama yapmak için dev barajlar inşa edilmiştir. 1960'ların sonundan beri devam eden bu proje, bölgenin haritasını değiştirmiştir. Güneydoğu'nun en önemli iki kenti Gaziantep ve Şanlıurfa otobanla Akdeniz Bölgesi'ne, diğer tüm iller de bölünmüş yollarla birbirine bağlanmıştır. Bölgedeki illerin tamamında bulunan havalimanlarından ülkenin batısındaki İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya gibi büyük kentlere düzenli uçuş seferleri mevcuttur. Mezopotamya şehirlerinde ulaşımın ve altyapının gelişmesiyle sanayi, ticaret ve turizm her geçen gün daha da gelişmektedir.

Diyarbakır'da, Dicle üzerine Mervaniler Dönemi'nde yaptırılmış olan On Gözlü Köprü.

Birbirinden enfes Mezopotamya tatları.

DESTANSI LEZZETLER

Mezopotamya, tarihi ve kültürel değerlerinin yanı sıra, eşsiz lezzetleri ile de öne çıkan bir coğrafya. Bölgenin kendine has gastronomi değerleri ziyaretçilere çok özel tatlar vaat ediyor.

Tarım, insanoğlunun tarih boyunca yaptığı ilk devrim olarak nitelendirilebilir. Günümüzden yaklaşık 10-12 bin yıl önce gerçekleşen tarım devrimi yiyecek üretimini başlattı. İnsanoğlunun toprağı işleme yeteneği kazanması yerleşik düzene geçişte, karmaşık ekonomik ve sosyolojik yapıların kurulmasında tetikleyici rol oynadı. Toprağı işleme yeteneği, insanlık tarihindeki başka birçok gelişmenin de miladı oldu. İşte insanlık tarihine yön veren bu büyük devrim, ülkemiz toprakları içerisinde, bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesi diye tanımladığımız, coğrafi olarak Yukarı Mezopotamya olarak bilinen bölgede gerçekleşti.

Bu durum, yerleşik yaşama geçişin ve tarımın simgesi olan buğdayı bölge mutfağının başköşesine oturtuyor. Buğday (*Triticum durum*), insanlık tarihinde ilk kez Şanlıurfa – Diyarbakır sınırında bulunan Karacadağ bölgesinde kültüre alınmış olup buradan bütün dünyaya yayılmış. Bugün halen Karacadağ bölgesinde buğdayın yabanıl atası olan siyez (*Einkorn*) buğdayı tarım ve gastronomide varlığını sürdürüyor.

Sadece buğday değil, nohut da ilk kez bu coğrafyada, Adıyaman yöresinde kültüre alınmıştır. Bugün bölgede nohut tüketimi oldukça yaygındır. Örneğin, Urfa'nın Birecik ilçesinin özel kahvaltısı, fırında kavrulmuş nohudun pul biber, karabiber ve tuzla ince tırnak pidesine dürüm edilmesinden oluşan nohut dürümüdür.

Urfa, Antep, Adıyaman ve Diyarbakır'da sıklıkla rastlanan odun fırınları, 12 bin yıllık buğday kültürünün bugüne ulaşan yansımaları. Bu illerde halen pek çok yemek ve tırnak pidesi, kalın pide, lavaş, baksımat (peksimet) gibi birçok buğday ürünü odun fırınlarında pişiriliyor. Ekmeğin adı bölgede Sümerlerden beri aynı; Sümerce, Hititçe ve bugün Kürtçe "nan" kelimesi "ekmek" anlamına geliyor. Siverek Karacadağ'da pirinç tarımı başlayana kadar buğday bulgur, döğme (yarma) formatlarında her zaman bölge halkının ana gıda maddelerinden biri olmuş.

Bozkırın sunduğu özel bir lezzet...

Tıpkı buğday gibi koyunun da dünyada ilk kez evcilleştirilip kültüre alındığı coğrafya yine Mezopotamya ve Anadolu. Bugünkü evcil koyunun atası olan Anadolu yaban koyunu (*Ovis gmelinii anatolica*) halen Konya Bozdağ'da yaşıyor ve özel koruma altında tutuluyor.

Mezopotamya habitatları sanılanın aksine, biyolojik çeşitlilik açısından çok zengin olan geniş bozkırlarla kaplı. Bozkırlar ve koyun, her zaman birbirini tamamlayan iki unsur olagelmiş. Bölge mutfağında bolca kullanılan kuyruk yağını, koyunların zorlu bozkır şartlarında hayatta kalmak için evrim sonucu geliştirdiği yakıt

Hamur, şeker, sadeyağ ve fıstığın mükemmel birleşimi baklava.

deposu olarak düşünebiliriz. Yaz boyu bozkırlarda beslenen koyun, kuyruğunda biriktirdiği 8-10 kiloluk yağ kütlesini besin bulamadığı zorlu kış aylarında tüketiyor.

Yağlı et ve süte sahip koyun, bölge mutfağının ana unsurlarından biri. Bölgede yapılan birçok kebap türü koyun eti ve yağıyla yapılıyor. Sadece Urfa bölgesinde yapılan, tereyağının daha rafine hali olarak tanımlanabilecek "sadeyağ", yine bu koyunların sütünden imal ediliyor. Bölgede en çok tüketilen içeceklerden biri olan ayran da, yağlı koyun sütünden elde edilen yoğurttan yapılıyor.

Bol baharatın hikmeti

Bölge ile özdeşleşmiş lezzet olan kebap, Arapça "mangalda ya da fırında kavrulmuş" anlamına geliyor. Kelimenin kökeni ise bir Sami dili olan Asurcaya dayanıyor. Bölge mutfağının en önemli iki öğesi olan et ve unun birleşmesiyle oluşan bir başka "sembol" lezzet de lahmacun. Lahmacun Arapça " *lahma mae ajin*" kelimelerinden oluşuyor ve Türkçede "hamur ile et" anlamına geliyor. Mezopotamya mutfağının ana gıda maddelerinden biber, patlıcan, domates ve çeşitli baharatlar bölgeye aslında çok sonra gelmelerine rağmen bugün neredeyse tüm Mezopotamya mutfağına hâkim olmuş durumda.

Eşsiz bir lezzet olan kebabın onlarca çeşidini Mezopotamya'da tatmak mümkün.

Amerika kökenli biber, domates ve patlıcan, Fırat ve Dicle nehirleri kıyısındaki bol alüvyonlu topraklarda verimli bir şekilde yetişme

Mezopotamya, birbirinden leziz kebaplarıyla gerçek bir damak şenliği sunuyor.

imkânı buluyor. Örneğin, Antep ve Urfa'nın tüm kebaplık patlıcan ihtiyacı Fırat kenarında, Birecik'in yanı başındaki Mezra isminde bir bölgeden karşılanıyor. Amerika kökenli domates, biber ve patlıcan gibi sebzelerin bölgeye 16. yüzyılda İspanya, Güney Afrika, Kızıldeniz veya Basra Körfezi üzerinden Suriye yoluyla ulaştığı düşünülüyor. Bir başka deyişle, bugün tüm Anadolu mutfağının olmazsa olmaz sebzeleri, bu topraklara ilk olarak Mezopotamya üzerinden girmiş.

Tadına doyum olmayan yöre yemekleri, lezzetini odun ateşinde pişirilmesinden alıyor. Orman açısından zayıf olan bölgeye odun, Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesi başta olmak üzere bölge dışından getiriliyor. Bundan 100 yıl kadar önce yemek pişirmek için yakacak odun bulmak, sürekli artan nüfusu da dikkate aldığımızda oldukça önemli bir sorunmuş. Bugün Urfa ile özdeşleşmiş olan, ama aslında Meksika kökenli olan isot (*Capsicum annuum*), bu yakacak sorununu ortadan kaldırmış. Buzdolabı ve derin dondurucu kullanımı imkânı olmadığından, bölgenin yüksek sıcağında çok kısa sürede bozulacak olan et, isot ve çeşitli baharatlarla pişirilerek kolay bozulmayan bir yiyecek, bir Urfa klasiği olan çiğ köfte elde edilmiş. Bu arada isotun, Türkçe "ısı" ve "ot" kelimelerinden türetilmiş bir isim olduğunu belirtelim.

Fıstık değil "Antep fıstığı"

Bölgenin çok kıymetli diğer bir lezzeti de fıstık. Kurak bir iklimin ve yarı çöl habitatların meyvesi olan fıstık, Gaziantep, Urfa, Mardin, Batman ve Siirt illerinde bol miktarda yetişiyor. Öyle ki, ülkemizdeki adı Antep fıstığı olmuş... Besin değeri açısından 100 g fıstığın, 100 g dana etinden daha kıymetli olduğu belirtiliyor. Bölge mutfağının ana unsuru buğdaydan yapılan hamur yufkası, Antep fıstığı, koyundan elde edilen tereyağı ve eski dönemlerde baldan, günümüzde ise şekerden yapılan şerbetin bir araya gelmesiyle enfes bir lezzet olan ve dünyaca tanınan baklava ortaya çıkmış.

Bölgede tamamen zengin doğal kaynaklar üzerinden gelişen; başta Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır ve Siirt illeri merkez olmak üzere, hem birbirine çok benzer hem de birbirinden çok farklı inanılmaz bir gastronomik zenginlik oluşmuş. Bu gastronomi rotası batıda Adana ve Mersin'e, doğuda ise Van ve Iğdır'a kadar uzanıyor.

Menengiçgiller familyasının bir üyesi olan Antep fıstığı henüz tazeyken.

Nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıya olan kelaynak kuşu.

DESTANSI DOĞA

Toprağı bereketli, havası güzel, birbirinden farklı ve birbirinden renkli binlerce bitkiye ve yabani hayvanlara kucak açmış bir coğrafyadır Mezopotamya. Bu çeşitlilik ve canlılık bölgeyi sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada ayrıcalıklı kılıyor. Dünyanın en özel ekosistemlerinden birine sahip olan Mezopotamya, karasal iklim ile çöl ikliminin geçiş noktasında yer alıyor. Bu sayede dağ, bozkır ve yarı çöl ekosistemlerini bağrında topluyor. İşte bu özel ekosistem, birçok "ilk" ve "tek"i bünyesinde barındırıyor.

Mezopotamya'daki canlı çeşitliliğinin izlerini sürmek için, "tarihin başlangıcını değiştiren" Göbekli Tepe'ye gitmek gerekiyor. Göbekli Tepe'de T sütunların üzerindeki hayvan motifleri, bizi bu toprakların 12 bin yıl öncesindeki ev sahipleriyle tanıştırıyor: Yılan, boğa, tilki, ceylan, aslan, örümcek, yaban domuzu, yaban ördeği ve

akbaba... Gaziantep'teki Zeugma Mozaik Müzesi ile Urfa'daki Haleplibahçe Mozaik Müzesi'nde sergilenen mozaiklerde tasvir edilen sayısız hayvan bulunuyor. Haleplibahçe'de bulunan meşhur Amazonlar Mozaiği, günümüzden 3.000 yıl önce yaşayan kadın savaşçıları resmetmekle kalmıyor, bize bölge faunası hakkında da önemli bilgiler veriyor. Mozaikte aslan ve leopar avlayan Amazon kadınlarının yanında birçok kuş türü de tasvir ediliyor. Sözün özü, Mezopotamya çağlar boyu canlıları korumuş, kollamış ve koynunda beslemiş...

Uygarlığın filizlendiği Güneydoğu Toroslar, Türkiye'de hâlâ leoparın yaşam alanı bulduğu tek dağ sırası olarak biliniyor. Siyez (*Einkorn*) buğdayının ilk kez kültüre alındığı Karacadağ ve etekleri bugün önemli bir doğal çeşitliliğe sahip. Bölge, bitki çeşitliliğinin yanında bozkır ötleğeni (*Sylvia conspicillata*) gibi nadir görülebilecek kuşların yaşam alanı olması nedeniyle de önem taşıyor. Türkülere konu olmuş ceylanlara (*Gazella subgutturosa*) Urfa ve Antep bozkırlarında hâlâ rastlayabilirsiniz. Afrika belgesellerinde gördüğümüz çizgili sırtlan (*Hyaena hyaena*), Birecik ve Halfeti bozkırlarında bugün de hayatını sürdürüyor. Dev bir kertenkele olan çöl varanı (*Varanus griseus)* ise Urfa bozkırlarını "memleket" eylemiş.

Üç farklı sığırkuyruğu bitkisinin yaşam alanı olan Ceylanpınar, "*Verbascum stepporum*" adlı sığırkuyruğu türünün dünyada bulunduğu tek yer. Ceylanpınar ve Akçakale ovaları birçok bozkır

Dicle Nehri ilkbaharda taşkın bir şekilde akarken.

Fırat Nehrı'ne dökülen Bozova Şelalesi'nin buz gibi suları.

türüne yaşam alanı sağlıyor. Turaç (*Francolinus francolinus*) ve kılkuyruklu bağırtlak (*Ptercoles alchata*) kuşları bu iki ovada yuva yapıyor. Bu ovalar kış aylarında da toy (*Otis tarda*) ve sürmeli kızkuşunu (*Vanellus gregarius*) misafir ediyor. Sadece Fırat ve Dicle nehirlerinde yaşayan Fırat kaplumbağası (*Rafetus euphraticus*) da bu topraklarda görülebilecek özel bir tür...

Siirt - Eruh'tan geçen Zarova Çayı, Mezopotamya'da su samurunun (*Lutra lutra*) yaşadığı bilinen tek akarsu. Yine Eruh Dağları, kelebek gözlemciliği için ideal bir doğal yaşam alanı. Küçük Yalancı Apollo (*Archon apollinaris*) kelebeği burada yaşıyor.

Halfeti'den başlayıp Suriye sınırına kadar Fırat Nehri'nin her iki yakası, kuş gözlemi için ideal alanlar olarak öne çıkıyor.

Bölgede bulunan Harran Harabeleri, sadece tarihi ve kültürel açıdan değil, doğal açıdan da önem taşıyor. 2001 yılında keşfedilen ve dünyada sadece Harran'a özgü olan Harran kertenkelesi (*Acanthodactylus harranensis*), Harran Harabeleri'ndeki deliklerde ve üzerlik bitkilerinin kökleri arasında yaşıyor.

Antep Elbeyli civarı, dünyada sadece Türkiye-Suriye sınırında çok kısıtlı bir bölgede yaşayan cüce avurtlağın (*Mesocricetus auratus*) yaşam alanı. Antep'in kuzeyinde bulunan Yeşilce bölgesi ise hem bitki hem de kelebek varlığı açısından oldukça zengin olmasının yanı sıra, dünyada sadece Türkiye'de bulunan çokgözlü teresya (*Polyommatus theresiae*) kelebeği için en önemli gözlem noktalarından biri olarak dikkat çekiyor. Kuşlar, Mezopotamya'nın hayat verdiği yaban yaşamının en önemli unsurlarından biri. Kuşlar ya göç ederken bu bereketli topraklarda soluklanmış ya da evi bellemiş bu cenneti, hiç ayrılmamış. Kelaynak (*Geranticus eremita*),

Urfa sofralarının yaz – kış olmazsa olmazı isot biberi. İsot Türkçe "ısı" ve "ot" kelimelerinin birleşmesiyle oluşuyor.

bu kuşların en önemlilerinden biri. Bu özel türün nesli dünyanın diğer yerlerinde tükenmiş. Hayatta olan yaklaşık son 200 bireyi bugün Urfa Birecik'te, Fırat Nehri'nin hemen kenarında yaşıyor ve ürüyor. Bu özel kuşun neslinin tükenmemesi için çok özel çalışmalar yapılıyor, çok çaba sarf ediliyor.

Bölge sadece kelaynakların değil, daha pek çok yarı çöl kuş türünün de yaşam alanı. Halfeti'den başlayıp Suriye sınırına kadar Fırat Nehri'nin her iki yakası, kuş gözlemi için ideal alanlar olarak öne çıkıyor. Özellikle ilkbahar aylarında sayısız kuş türü Fırat Nehri'nde bilim insanları ve doğaseverler tarafından gözlemleniyor. Sadece bu bölgede görebileceğiniz o kadar çok kuş türü var ki... Sadece birkaçını sayalım: Kelaynak (*Geranticus eremita*), Irak yedikardeşi (*Turdoides altirostris*), kum kekliği (Ammoperdix griseogularis), yeşil arıkuşu (*Merops persicus*), çöl koşarı (*Cursorius cursor),* sürmeli kız kuşu (*Vanellus gregarius*), toy (*Otis tarda*), çizgili ishak kuşu (*Otus brucei*), alaca yalıçapkını (*Ceryle rudis*), Turaç (*Francolinus francolinus*)...

Bölgedeki diğer önemli kuş gözlem merkezlerinden biri de Karkamış. Karkamış Antik Kenti'nin de bulunduğu bu noktada Fırat Nehri genişleyerek büyük sazlıklar oluşturuyor. Fırat Nehri'nin Suriye topraklarına geçtiği noktada yaklaşık 20 bin su kuşunu görmek mümkün. Özellikle kış ve ilkbahar aylarında bölge kuş varlığı açısından çok zengin. Küçük karabatağın (*Phalacrococorax pygmeus*) Türkiye'deki en büyük üreme kolonisi Karkamış'ta bulunuyor. Nesli dünya ölçeğinde tehlike altında olan yaz ördeği (*Marmaronetta angustirostris*) az sayıda da olsa Fırat kenarında ürüyor.

Muhteşem güzelliği ile dillere destan Diyarbakır Hevsel Bahçeleri'ne de ev sahipliği yapan Dicle Vadisi, özellikle ilkbahar aylarında göçmen kuşların konaklama yeri olarak renkleniyor. Diyarbakır'ın hemen doğusundaki Bismil Ovası'nda göç döneminde leylekler (*Ciconia ciconia*) konaklıyor. Oldukça nadir görülen büyük kızkuşlarının (*Vanellus indicus aigneri*) Mezopotamya'da ürediği noktalardan biri Bismil Ovası. *Cobitis kellei* adlı iç su balığı ise dünyada sadece bu ovadaki nehir ve kollarında yaşıyor. Dicle Nehri'nin Hasankeyf'e kavuştuğu yerdeki vadinin dik yamaçları, tavşancıl (*Hieraaetus fasciatus*), küçük kerkenez (*Falco naumanni*), küçük akbaba (*Neophron percnopterus*) ve kızıl akbaba (*Gyps fulvus*) gibi nesli tehlike altında olan yırtıcı kuş türlerine ev sahipliği yapıyor. Dicle'nin kollarının olduğu Botan, Garzan çaylarının oluşturduğu sarp coğrafyada ise çizgili sırtlan (*Hyaena hyaena*), vaşak (*Lynx lynx*), karakulak (*Caracal caracal*), dağ keçisi (*Capra aegagrus*) ve 2013 yılında bölgede varlığı kesin olarak tespit edilen leopar (*Panthera pardus*) yaşıyor.

DESTANSI KENTLER

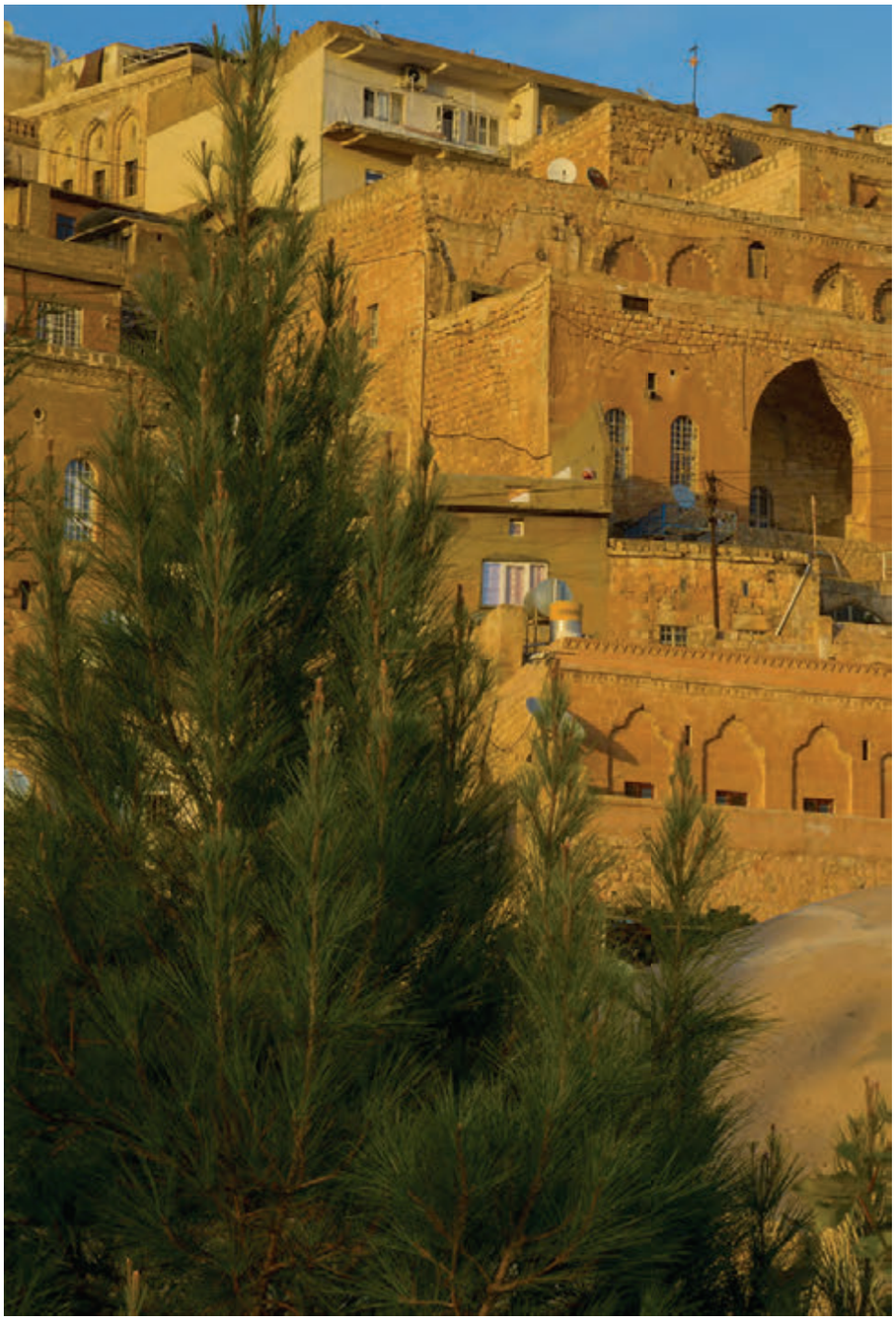

Emineddin Külliyesi'nden eski Mardin'e bir bakış.

Güneşin Güne Kavuştuğu Yer:

ADIYAMAN

Adıyaman, adını tarihe "Bereketli Hilâl" olarak kazımış toprakların en üst sınırı, binlerce yıldır kültürlerin buluştuğu bir toprağın adıdır. Derler ki, güneş güne, dünyanın hiçbir yerinde Adıyaman'daki kadar güzel kavuşmazmış.

MÖ 40.000 yılına tarihlenen Palanlı Mağarası, Kommagene Krallığı'nın başkenti Samosata, antik dünyanın sekizinci harikası, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan Kommagene Krallığı'nın kutsal alanı Nemrut Dağı Milli Parkı ve Eski Besni, çağlar boyunca bu topraklarda biriken hazinenin sadece bir kısmını oluşturuyor.

Nemrut Dağı Kült Alanı Batı Terası'nda bulunan Kartal, Herakles, Antiochus ve Zeus heykel başları.

GEZİLECEK YERLER

Adıyaman Arkeoloji Müzesi, Aşağı Fırat Bölgesi'nde yıllarca sürdürülen yerli ve yabancı kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan yaklaşık 22 bin esere ev sahipliği yapıyor. Paleolitik Dönem'den günümüze kadar geniş bir zaman diliminde ortaya çıkarılan arkeolojik eserlerin yanı sıra etnografik eserler de müzede ziyaretçilerini ağırlıyor.

Nemrut Dağı Milli Parkı, MÖ 1. yüzyıl başında bugünkü Adıyaman'ın bulunduğu bölgede kurulan Kommagene Uygarlığı'ndan kalan büyük mirası koruyup gelecek kuşaklara aktarıyor. Kommagene Krallığı, yaklaşık 141 yıl hüküm sürdükten sonra bir Doğu Roma eyaleti olarak MS 72 yılına dek varlığını sürdürmüş. Yunanca "Genler Topluluğu" anlamına gelen Kommagene, isminin hakkını verircesine, Grek ve Pers uygarlıklarının inanç, kültür ve geleneklerinin bütünleştiği güçlü bir krallık ve Fırat'ın sağ kıyısı ile Toroslar arasında kalan bereketli ülkenin antik çağdaki adı olagelmiş. Kommagene Krallığı'nın en güçlü kralları I. Antiochos'un tümülüsü (anıt mezar), dev tanrı ve tanrıça heykellerinin bulunduğu kutsal alan, Anadolu-Makedon ve Pers etkisinden oluşan doğu-batı sentezini yansıtan sanatsal üslubu ile dünyanın bilinen en eski ve büyük horoskopu (yıldız haritası) ve bu dev heykellerin iki bin yıldır 2.150 metre yükseklikten izledikleri gün doğumu ve gün batımı Nemrut'u benzersiz kılıyor.

Binlerce yıldır doğu ve batıyı birleştiren Kommagene Krallığı'ndan günümüze kalan dev surlarla çevrili Eski Kâhta Kalesi (Yeni Kale),

MS 3. yüzyıl başlarında Romalılar tarafından inşa edilen Cendere (Septimus Severus) Köprüsü halen sapasağlam ayakta.

Anadolu'nun bilinen en büyük Grekçe yazıtına ev sahipliği yapıyor. Kommagene Uygarlığı'nın bütün sırları kalede bulunan ve tercümesi yapılan kitabeler sayesinde çözülmüş. Krallığın yazlık başkenti olan Arsemia'ya ilk girişte "yol gösterici" olduğuna inanılan Mitras'ın kabartma steli yer alıyor. Daha sonra önünde Kommagene ailesine ait kabartma figürler bulunan su sarnıcını görüyorsunuz. Sarnıcın güneyinde sarp kayaların içine oyulmuş güvercinlikler var.

Dev Nemrut heykellerinin iki bin yıldır 2150 metre yükseklikten izledikleri muhteşem gün doğumu ve gün batımı Nemrut'u benzersiz kılıyor.

Biraz yukarıda ise, dinsel ayinler için kullanılan platformun üzerinde, Kommagene Kralı Antiochos ile Herakles'in tokalaşma sahnesini gösteren bir rölyef bulunuyor. Arsemia (Nymphaios Arsameia'sı) ve Karakuş Tümülüsleri'nin yanı sıra, Roma mimarisinin eşsiz eserlerinden biri olarak anılan, günümüzde halen yaya trafiğine açık olan Cendere Köprüsü de bugün hâlâ ayakta ve tarihin gizemini çözmek isteyen ziyaretçilerini ağırlıyor.

Kommagene Krallığı'na ait eserler sadece Nemrut Dağı Milli Parkı sınırları içinde kalmıyor; park alanının dışında bulunan, Fırat Nehri'nin batı yakasında yer alan, MÖ 2. yüzyılda Hititler zamanında yapılan ve Mitridathes Kallinikos'un babası Samos'un dev kabartması ile dikkat çeken Gerger Kalesi; Güneş Tanrısı Helios ile Kral Antiochos'un tokalaşma sahnesini içeren kabartmanın bulunduğu Haydaran Kaya Mezarları; Derik Kutsal Alanı (Hereoon); Sofraz Tümülüs Mezarları görülmesi gereken tarihi yapılar. Her biri yaklaşık 10 metre yükseklikte üç çift sütunla çevrelenmiş, sütunların üzerinde kadın, erkek ve aslan kabartmalarının bulunduğu Dikilitaş (Sesönk) Anıt Mezarı, Karadağ Tümülüsü ve bir başka krallık kenti olan Perre de binlerce yıllık tarihin karşımıza serildiği yerler arasında. Fırat'ın batısı boyunca kuzeydeki Kommagene'nin başkenti Samsat'a ulaşan antik yol üzerindeki Göksu Köprüsü, barındırdığı tarihin yanı sıra Fırat Nehri'nin en güzel fotoğraf veren noktalarından biri olarak biliniyor.

Adıyaman'da sadece Kommagene Uygarlığı'nın izini sürmezsiniz; Roma Dönemi'ne ait Turuş Kaya Mezarları; Roma kaynaklarında suyunun güzelliğiyle anılan Perre Kenti ile köy meydanındaki halen kullanılan Roma Çeşmesi; Osmanlı Dönemi'nin zarif cami ve çarşılarına ev sahipliği yapan, bir dönemin en önemli ticaret kentlerinden biri olan Eski Besni de size bu toprakların binlerce yıllık öyküsünü anlatır.

YAPMADAN DÖNME

- Dünyanın 8. harikası Nemrut Dağı'nı görün, güneşin doğuşu ve batışını mutlaka izleyin.
- Kommagene Kültür Rotası'nı tamamlayın.
- Kâhta'da baraj gölü kıyısında balık yiyin.
- Adıyaman Müzesi'ni gezin, Nemrut Dağı'na verilmiş olan Altın Elma Ödülü'nü görün.
- Oturakçı Pazarı ve Şire Hanı'nda alışveriş yapın.
- Fırat'ın buz gibi sularına ayaklarınızı sokun.
- Eski Besni rotasında yürüyün.
- Perre Antik Kenti'nin yanındaki Örenli Köyü'nde bulunan Roma Çeşmesi'nde yüzünüzü yıkayın.

Artık adı Adıyaman ve Kommagene ile özdeşleşmiş etsiz çiğ köfte.

YEMEDEN DÖNME

- Şambayat beldesinde pirzola.
- Etsiz çiğ köfte.
- Peynirli helva, yanında dondurma.
- Kâhta'da, Fırat'ın yanı başında Fırat Nehri balıklarından biri.
- Besni'de baksımat (peksimet) ekmeği.
- Besni kuru üzümü.

Adıyaman il merkezinde Oturakçı Pazarı ve Şire Hanı.

NE ALMALI?

- Besni kuru üzümü.
- Geleneksel el dokuması Adıyaman cicim ve kilimleri.
- Adıyaman tütünü.
- Tuzlu / tuzsuz Adıyaman peyniri.
- Hediyelik Nemrut heykelcikleri.

Eski Toprakların Yeni Kenti:

BATMAN

Batman ilinin hikâyesi çok eskilere gitmez ancak bölgede kurulan şehirlerin tarihi Sümerlere kadar uzanır. Batman'ın ilk kurulduğu yer olan İluh Köyü de aslında bir höyük. İluh Tepesi'nin bulunduğu alanda bir Sümer yerleşiminin bulunduğu biliniyor. Ancak bataklık bir arazi üzerinde kurulduğu için, şehrin zamanla yer altına göçtüğüne inanılıyor ve hatta Batman şehrinin de adını "batmak"tan almış olabileceği de düşünülüyor.

İluh ve Hallan Çemi höyükleri ile Garzan Nehri boyunca sıralanan Kuriki Höyük, Sumaki Höyük, Gre Amer ve Hasankeyf Höyüğü'nde bölgenin 10 bin yıllık öyküsünün izlerini bulabilirsiniz.

Dicle'nin aktığı topraklarda zengin tarihi geçmişini koruyan Batman ve Batman denilince hemen akla gelen antik kent Hasankeyf, bini aşkın mağarası ve tarihi anıtlarıyla bir doğa harikası. MS 4. yüzyıla tarihlenen Hasankeyf, iskân amacıyla kullanılan mağaraları; şehre su taşıyan ve inanılmaz bir mühendislik harikası olan su sistemi; derin ve heybetli kanyonları; ağzı Dicle Nehri'ne açılan bir mağara olan Yolgeçen Hanı ile gerçek bir mucize... Bu arada, o çağlarda Dicle'nin karşı kıyısına su yoluyla geçmek için sıra bekleyenlerin zaman geçirdikleri mekân olarak Yolgeçen Hanı'nın bugün dilimizde hâlâ kullanılan ve "geleni gideni belli olmayan yer" anlamına gelen deyime de kaynaklık ettiğini belirtmeden geçmeyelim.

Garzan Ovası ile Hasankeyf arasındaki ticari ilişkiyi sağlayan Memikan Köprüsü; adına türküler yakılan ve Bosna-Hersek'teki Mostar Köprüsü'nün ikizi olarak kabul edilen Malabadi Köprüsü; Akkoyunlular Dönemi'nden kalma Zeynel Bey Türbesi; göçmen kuşların göç yolu üzerinde bulunan Sason Kanyonu; Süryaniler tarafından kutsal kabul edilen Mor Kiryakus Manastırı ve Paleolitik-Neolitik çağlara ait eserler ile Hasankeyf buluntularının sergilendiği Batman Müzesi ziyaret edilmesi gereken eşsiz tarihi ve kültürel değerler...

1930'lu yıllarda İluh adında küçük bir köy olan Batman, 1940 yılında, Türkiye'de ilk kez petrolün Batman'da bulunmasıyla hızla gelişmeye başlamış ve 1990 yılında il olmuş. Bir başka deyişle Batman, petrol ile yeniden doğmuş. 450'den fazla petrol kuyusunun bulunduğu Raman'da yol kenarında, ovalarda, dağlarda, hemen her yerde eski tip pompaları, halk arasındaki deyişle demir atları görmek mümkün.

Leziz yemekleri, başta Hasankeyf olmak üzere ev sahipliği yaptığı tarihi değerleri, misafirperver halkı, yanı başında binlerce yıllık bir tarihi barındıran yeni modern şehir merkezi ile Batman konuklarını bekliyor.

Batman Sason'da sonbahar.

GEZİLECEK YERLER

Mervaniler, Artuklular, Eyyubiler ve Akkoyunluların vatanı Batman'dayız. Dicle Nehri'nin bereketli kıldığı; manastırları, kanyonları ve kaleleriyle bilinen; her köşesinde tarihi, kültürel ve doğal güzellikler barındıran Batman'da...

Batman denilince akla ilk olarak Hasankeyf gelir. Taşlara işlenmiş eski bir kent olan Hasankeyf, Mezopotamya'nın tüm güzelliğini yıpranmış gövdesine işlemiş gibidir. Hasankeyf, tarihin, Mezopotamya'nın bağrına vurulmuş mührüdür adeta...

"Zamanın durduğu yer" sözü bir yere yakışıyorsa, o yer kesinlikle Hasankeyf'tir.

İçkale, Zeynel Bey Türbesi, Sason Kanyonu, Mor Kiryakus Manastırı, Batman Müzesi ile yeryüzünde Arapçanın yayıldığı en kuzey nokta olma özelliğine sahip Sason, Batman'da mutlaka görülmesi gereken değerler arasında yer alıyor.

"Zamanın durduğu yer" Hasankeyf tüm ihtişamıyla keşfedilmeyi bekliyor...

Ama siz mutlaka Hasankeyf'te, bir bardak sıcak çay eşliğinde Mezopotamya'nın muhteşem güzelliğini seyre dalın. "Zamanın durduğunu" tüm hücrelerinizde hissedeceksiniz.

Hasankeyf'te bulunan bine yakın mağaradan birkaç örnek.

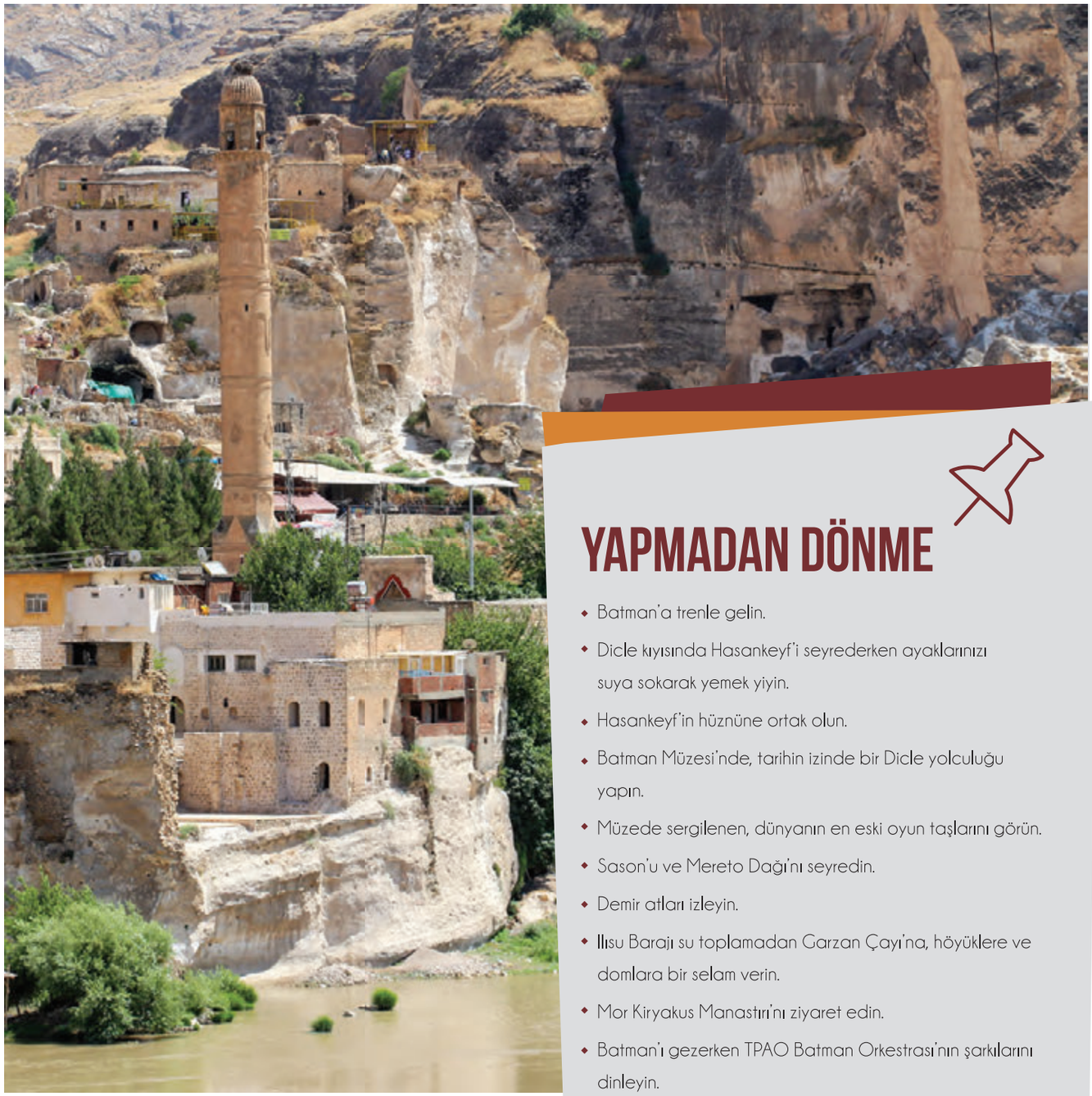

Dicle Nehri kıyısında bir Artuklu Beyliği kenti Hasankeyf.

YAPMADAN DÖNME

- Batman'a trenle gelin.
- Dicle kıyısında Hasankeyf'i seyrederken ayaklarınızı suya sokarak yemek yiyin.
- Hasankeyf'in hüznüne ortak olun.
- Batman Müzesi'nde, tarihin izinde bir Dicle yolculuğu yapın.
- Müzede sergilenen, dünyanın en eski oyun taşlarını görün.
- Sason'u ve Mereto Dağı'nı seyredin.
- Demir atları izleyin.
- Ilısu Barajı su toplamadan Garzan Çayı'na, höyüklere ve domlara bir selam verin.
- Mor Kiryakus Manastırı'nı ziyaret edin.
- Batman'ı gezerken TPAO Batman Orkestrası'nın şarkılarını dinleyin.

YEMEDEN DÖNME

- Dicle kıyısında şabut balığı.
- Tandır ekmeği.
- Şam böreği.
- Sumaklı, taze veya kuru dolma.
- Bağırsak dolması.
- Çiğ köfte.
- Perde pilavı.
- İçli köfte, Batmanlıların deyimiyle "kütülk".
- Odun ateşinde pirzola.

İçli köfte, Batman'da "kütülk" adı ile biliniyor.

Birbirinden renkli şallar, kefiyeler, eşarplar ve elbiseler satın alabileceğiniz Hasankeyf çarşısı.

NE ALMALI?

- Hasankeyf'te güler yüzlü küçük kızların sattığı üzerlikler.
- Sason balı.
- Kokulu Sason çileği.

Tarihin Taşlara Yazıldığı Kent:

DİYARBAKIR

Mezopotamya'nın, "Bereketli Hilâl"in kültür ve tarihle bezeli, eşsiz ve zamansız bir şehridir Diyarbakır. Dicle Nehri'nin suladığı bereketli topraklar üzerinde, tam 12 medeniyete ait kitabeleri barındıran surları, taş köprüleri, her köşedeki izleri ile "tarihin taşlara yazıldığı" kenttir.

Yüzyıllardır çevresine bolluk bereket veren Dicle Nehri'nin kenarında, kalkan balığı biçimli surlarıyla neredeyse 5 bin yıldır ayakta duran bu mağrur kentin adı, Asur hükümdarı Adad-Nirari'ye ait bir kılıç kabzasında "Amed" olarak geçer. Roma ve Bizans kaynaklarında "Amed, O'mid, Emit, Amide" olarak geçen isim daha sonra surların kara renginden "Kara Amed"e, daha sonra da burayı alan Arap aşiretinin isminden "Diyar-ı Bekr"e dönüşür.

Diyarbakır, insanlık tarihinin en önemli eşiklerinden biri olan, göçebelikten yerleşik düzene ve avcı-toplayıcılıktan tarımsal üretime geçilen döneme ev sahipliği yapar. "Neolitik Devrim" olarak tanımlanan bu süreç, Ergani Çayönü Ören Yeri'nde kesintisiz olarak izlenebilir. İnsanlık tarihinin en eski köy yerleşmelerinden biri olan Çayönü Ören Yeri dışında, Neolitik Dönem'in en güzel mezar buluntularına sahip Körtik Tepe de Diyarbakır'da (Bismil) bulunur.

Kimlere ev sahipliği yapmamış ki bu güzeller güzeli şehir: Roma İmparatorluğu, Akkoyunlular, Mervaniler, Artuklular, Emeviler, Abbasiler, Osmanlı ve daha niceleri. Hepsine yurt olmuş Diyarbakır, hepsini beslemiş ve hepsinden beslenmiş. Ayırmamış insanları hiç o, bu, şu diye. Türkçe, Arapça, Kürtçe konuşan Müslümanlar, Ezidiler, Museviler, Ortodoks ve Katolik Ermeniler, Ortodoks ve Katolik Süryaniler, Protestanlar, Nasturiler, Keldaniler ve Rumlar yaşamış bu heybetli şehirde, yan yana ve kardeşçe...

Kent, sıkça düzenlenen kültürel etkinlikler ve sanatsal hareketliliği ile geçmişte olduğu gibi bugün de kültürün Doğu'daki başkenti olmayı sürdürüyor. Her geçen gün yenisi eklenen kent parklarında ve tarihi surların önünde Fazıl Say, Goran Bregoviç, Sezen Aksu gibi ulusal ve uluslararası öneme sahip sanatçıların konserleri, çeşitli içerikteki paneller, sempozyumlar, tiyatro gösterileri, plastik sanat sergileri, atölye çalışmaları, film günleri gibi etkinliklerle kent, modern hayatın tüm gerekliliklerini karşılayabilecek şekilde, hareketli ve rengârenk bir sosyal yaşama sahip.

Taştan örgüsüyle, şehri bir anne gibi sımsıkı sarmış binlerce yıllık surları, kutsal kitaplarda anlatılan cennet bahçelerini anımsatan Hevsel Bahçeleri, bereketi ve hayatı su olup Diyarbakır'a akıtan Dicle Nehri, lezzetli yemekleri, tapınakları, köprüleri ve binlerce yıldır insanların gelip geçtiği sokakları ile Diyarbakır size düş gibi bir serüven vaat ediyor.

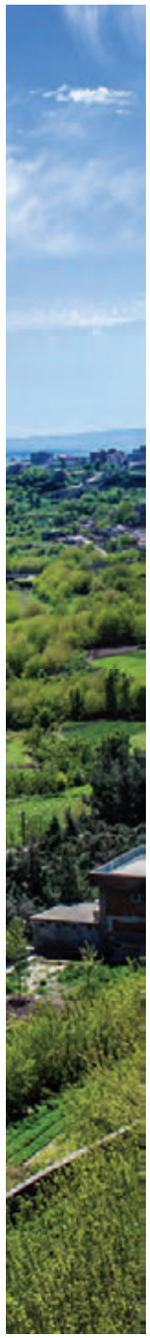

2015 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde olan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri

GEZİLECEK YERLER

Diyarbakır denilince akla ilk olarak surlar gelir. Üzerindeki yazıtlar ve kabartma figürlerle bir açık hava müzesini andıran, 5 bin 700 metre uzunluğuyla dünyada Çin Seddi'nden sonra gelen, bazalt taştan yapılmış 12 metre yüksekliğindeki tarihi surlarda bir akşamüstü güneşin batışını izlemeden Diyarbakır'dan ayrılmayın. Surlar üzerinde yer alan Dağ Kapısı, Urfa Kapısı, Mardin Kapısı ve Yeni Kapı adındaki dört ünlü kapının, şehre giriş ve çıkışları kontrol etmek için yüzyıllarca güneşin doğuşu ile açılıp batışı ile kapandığını da hatırlatalım.

Diyarbakır'ı çevreleyen surların doğu kısmında, Dicle Nehri kıyısında yaklaşık 10 bin dönümlük bir alana yayılan, binlerce yıldır birçok hayvan ve bitkiye ev sahipliği yapan, koruyup kollayan Hevsel Bahçeleri, bu benzersiz toprakların bir diğer güzelliği. Antik dönemlerden beri Diyarbakır'ın tahıl ambarı olduğu bilinen bahçelerde meyve ve sebze de yetiştiriliyor. Kuşların göç yolu üzerinde olan Hevsel Bahçeleri'nde 180'den fazla kuş türü belirlenmiş. Kum kırlangıçları bahar gelince, duvara oyulu çamurdan yuvaları şenlendiriyor ve altı ay boyunca orada kalıp iki kez ürüyor.

İnsanlığın bu iki eşsiz mirası, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri, 2015 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alındı.

Diyarbakır bu iki mucizeyle yetinmiyor; camileri, kiliseleri, köprüleri ile tarih Diyarbakır'ın daracık sokaklarında gizleniyor. Kentin her yerinden fışkıran yaşam, bereket ve sonsuzluk hissi... Zamanı kaybetmenin, belki de unutmanın karşı konulamaz hazzı... Daha önce birçok geziye katılmış, çok yer gezmiş olabilirsiniz ama emin olun, Diyarbakır öncekilere hiç benzemeyen bir serüven vaat ediyor.

Asur kaya mezarları ve peygamber kabirleri ile Eğil; maddi zenginliği ve aşkı reddedip manevi ideallerinin ardından giden

Diyarbakır Ulu Camii Avlusu.

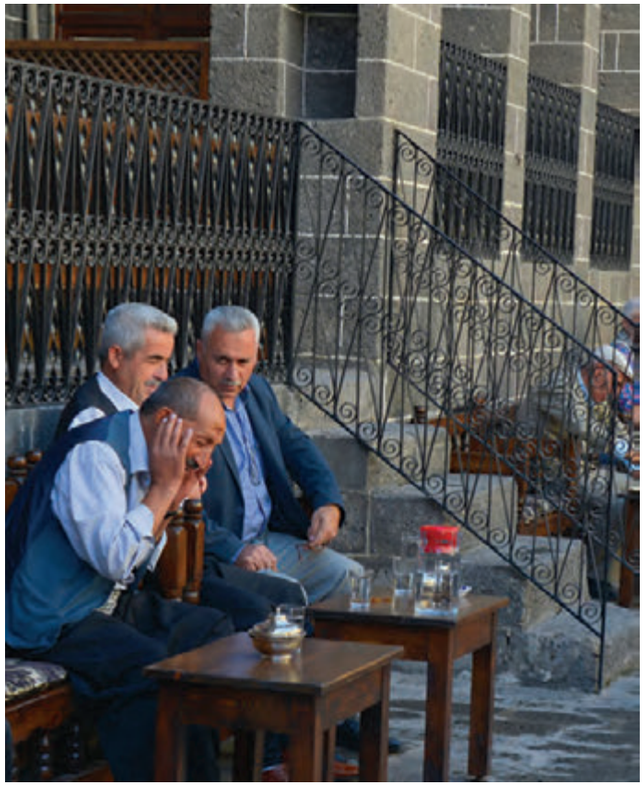

Dengbej evinde dengbejler...

Zerzevan Kalesi

yakışıklı bey oğlu Zembilfroş efsanesinin kenti Silvan; insanoğlunun yerleşik düzene geçtiği dönemin en iyi izlendiği yerlerden biri olan Çayönü Ören Yeri'nin bulunduğu Ergani; kadim Asur kaynaklarında dünyanın sonu olarak telakki edilen Birkleyn Mağaraları'nın bulunduğu Lice; Çermik'teki Haburman ve Ergani yolu üzerindeki Devegeçidi Artuklu köprüleri ile Şeyhandede Şelalesi, Diyarbakır çevresinde gezip görmeniz gereken yerler arasında yer alıyor.

Dünyanın en iyi korunmuş Roma garnizonlarından birisi olan Zerzevan Kalesi'nde keşfedilen Roma'nın doğu sınırındaki ilk Mithras Tapınağı ile birlikte kale uluslararası bir üne kavuşmuştur.

Kahramanı olacağınız bir masal, uyanmak istemeyeceğiniz bir düş için çağırıyor sizi Diyarbakır. Bu çağrıya kulak verin, pişman olmayacaksınız...

YAPMADAN DÖNME

- Hasan Paşa Hanı'nda kahvaltı yapın.
- Dengbej evinde klam ve stran dinleyin.
- Keçi Burcu'ndan Hevsel Bahçeleri'ni seyredin.
- Hanlarda meyankökü şerbeti ve menengiç kahvesi için.
- İslam'ın dört mezhebinin beraber dua ettiği Ulucami'yi görün.
- Ulucami avlusunda El-Cezeri'nin icadı güneş saatine bakıp zamanı tahmin edin.
- Mesudiye Medresesi'nin döner sütunlarını döndürün.
- Eğil'de Peygamber kabirlerine uğrayın, Asur Kral Mezarları'na tekne turu yapın.
- Diyarbakır müzelerini gezin.
- Çayönü Ören Yeri'ni ve Hilar Mağaraları'nı görün.
- Suriçi'nde sokaklarda kaybolun.
- Dünyanın sonu Birkleyn'e gidin.
- Zerzevan Kalesinde gizemli Mithras Tapınağını görün.

YEMEDEN DÖNME

- Sac tava.
- Ciğer kebabı.
- Duvaklı pilav.
- Cevizli ve sarımsaklı lahmacun.
- Mumbar dolması.
- Kaburga dolması.
- Ayvalı kavurma.
- Burma kadayıf.
- Meyankökü şerbeti.

Mezopotamya'da sıklıkla tüketilen, Diyarbakır'da bu şekilde servis edilen ciğer kebabı.

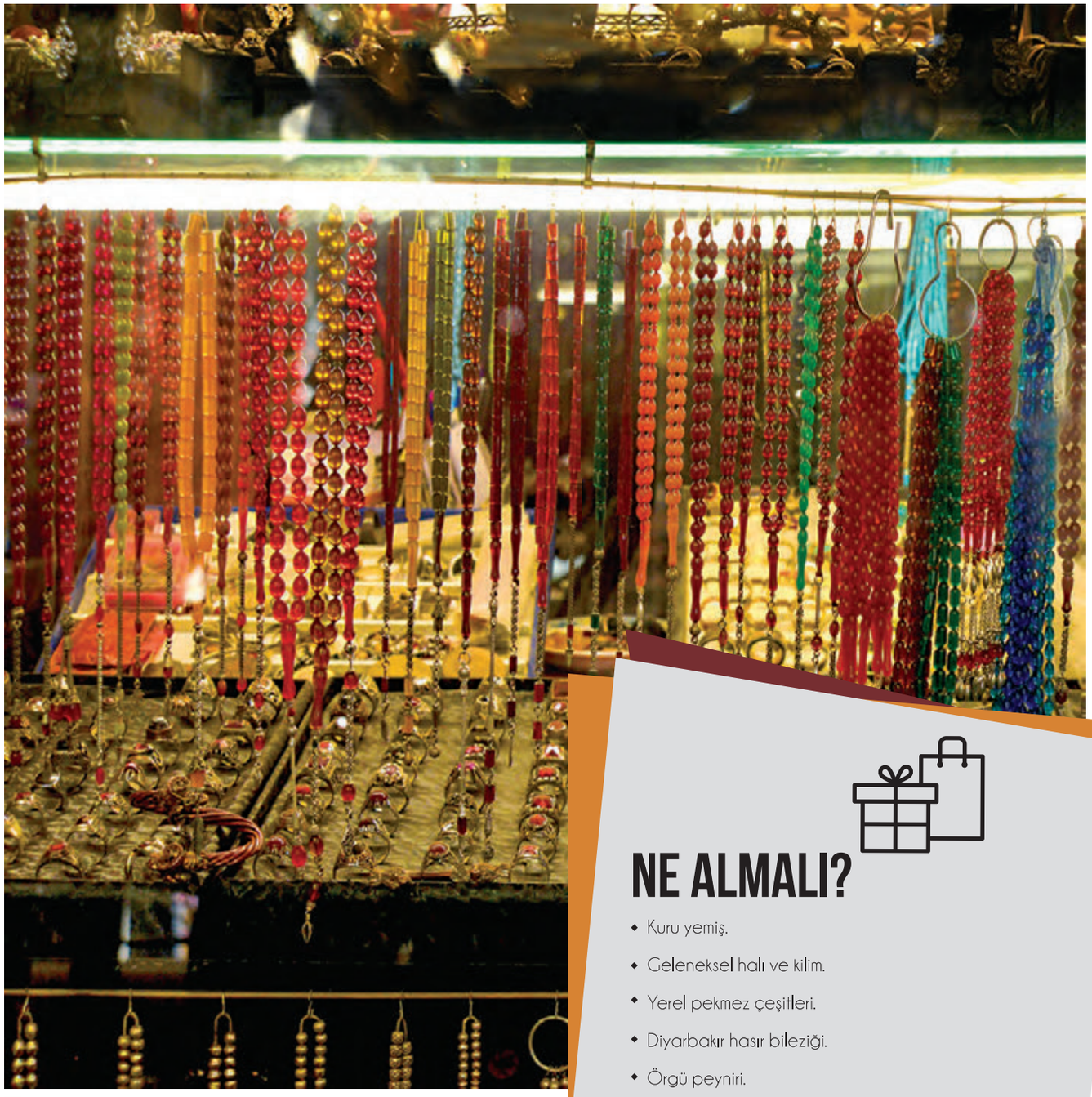

Diyarbakır çarşısından renk renk tespih ve yüzükler...

NE ALMALI?

- Kuru yemiş.
- Geleneksel halı ve kilim.
- Yerel pekmez çeşitleri.
- Diyarbakır hasır bileziği.
- Örgü peyniri.

Mozaikler Kenti:

GAZİANTEP

Nesiller boyu farklı uygarlıklara kucak açmış; yaşayan tarihi, iz bırakan lezzetleri ve kendine has kültürüyle yaşanması gereken bir masaldır Gaziantep. Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Arap, Osmanlı... Hepsine ev sahipliği yapmış, hepsinin izlerini benliğine işlemiş. Mezopotamya ile Akdeniz'in birleştiği yerde, Tarihi İpek Yolu'nun üzerinde yer alan Gaziantep her dönemde kültür ve ticaretin merkezi olagelmiş.

Ünlü gezgin Evliya Çelebi "dünyanın gözbebeği" diye tanımladığı Gaziantep'i şöyle anlatmış:

"Bu şehri anlatmaya ne dil ne de kalem yeter. Dünya yüzünden geniş bir ili, göz alıcı büyük yapıları, her yerde aranan eşyası, bolluk ve verimliliği, bitimsiz yiyecek ve içecek pınarları ve ırmakları ile burası Şehr-i Ayntap Cihan'dır."

Çağlar boyunca Antep olarak bilinen bu kadim kent, Kurtuluş Savaşı'nda akıllara durgunluk veren savunması ve eşsiz kahramanlığı ile bütün dünyada hayranlık uyandırdı; Türkiye Büyük Millet Meclisi de Antep'e bu başarısından dolayı 8 Şubat 1921 tarihinde "GAZİ" unvanını verdi ve şehrin adı "Gaziantep" oldu.

Gaziantep denilince akla ilk olarak eşsiz mutfağı gelir. Lahmacun ve baklava çok öne çıksa da Gaziantep mutfağı bundan çok daha fazlasıdır aslında. UNESCO tarafından 33 ülkeden 47 kenti içine alan "Yaratıcı Şehirler Ağı"na Gaziantep'in de dahil edilmesi mutfağına verilen değerin göstergesidir.

Ayrıca "Yerel Gastronomi ve Turizm" temasıyla Avrupalı Seçkin Destinasyonlar Projesi'nin 2015 yılı ulusal destinasyonu olmaya hak kazanmış olması da bir başka gururdur.

Otobüs ve uçak ile ulaşımı çok kolay olan, çok sert iklim koşullarının yaşanmadığı, kültür, tarih ve lezzete doyacağınız bir keşif hayal ediyorsanız Gaziantep tam size göre...

Gaziantep'in simgesi haline gelmiş, Zeugma Mozaik Müzesi'nde sergilenen Maenad, kazı işçilerinin verdiği ismiyle "Çingene Kızı".

GEZİLECEK YERLER

İlginç bir şehirdir Gaziantep. Modern, yepyeni, ışıklı caddeleri ile tarihin sayfalarından kopup gelen daracık sokakları bir anda birbirine açılır. Modern alışveriş merkezlerine de ev sahipliği yapar ama eskinin hanları, çarşıları ve bedestenleri de hâlâ soluk alıp verir Gaziantep'te.

Gaziantep için "müzeler şehri" dersek abartmış olmayız. Dünyaca ünlü mozaikleri ile Zeugma Müzesi; bölgede bulunan fosillerin ve arkeolojik eserlerin sergilendiği Gaziantep Arkeoloji Müzesi; Antep halkının geleneksel yaşantısını mankenlerin sunumu ile canlandıran Hasan Süzer Etnografya Müzesi; Gaziantep halkının Kurtuluş Savaşı'nda verdiği mücadeleyi anlatan Gaziantep Savaş Müzesi ile Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi; Gaziantep mutfak kültürünü tanıtan Emine Göğüş Mutfak Müzesi; Türkiye'nin özel bir koleksiyondan oluşan ilk müzesi olan Saklı Konak Bakır Eserler Müzesi; bir zamanlar yolcu hanı olan, şimdilerde ise kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarının yapılıp satıldığı Yaşayan Müze Tarihi Gümrük Hanı; Gaziantep kültürünü ziyaretçilere hissettiren Bayazhan Kent Müzesi; Türkiye'nin ilk özel cam müzesi olan Medusa Cam Eserler Müzesi; Mevlevihane Vakıf Müzesi; Gaziantep Kültür Tarihi Müzesi ve yontulmuş, yarı yontulmuş devasa heykellerin bulunduğu, Hititlerin ünlü taş atölyesi Yesemek Açık Hava Müzesi, Gaziantep'te tarih ve kültür tutkunlarının zevkle gezebileceği müzeler olarak sıralanıyor. Şehir, İpek Yolu'nun izlerini taşıyan kale ve eski şehir; hanlar, camiler, şadırvanlar, hamamlar, konaklar ve bedestenler açısından oldukça zengin kültür varlığıyla

Bakırcıları, gümüşçüleri ve yemenicileriyle meşhur Antep çarşıları.

ve içinde Dülük, Yesemek, Tilmen, Zeugma ve Karkamış gibi antik kentlerin de bulunduğu tarih rotasıyla size uzun bir "gezilecek yerler" listesi sunuyor.

Bugün Birecik Baraj Gölü'nden tekneyle ulaşılan, dimdik sarp kayalar üzerine kurulan, tarihi Yontma Taş Dönemi'ne uzanan Rumkale de Mezopotamya'nın ve Gaziantep'in önemli tarihi yapıları arasında yer alıyor. Seyahat planınıza bu sıra dışı kaleyi eklemeyi de ihmal etmeyin.

Geleneksel el sanatlarının yaşatıldığı çarşıları, kültürel belleğimize eşsiz katkılar sunan müzeleri, baklava, katmer gibi leziz tatlıları ve farklı tatları harmanlayan orijinal yemekleri ile Gaziantep, size çok keyifli bir yolculuk vaat ediyor.

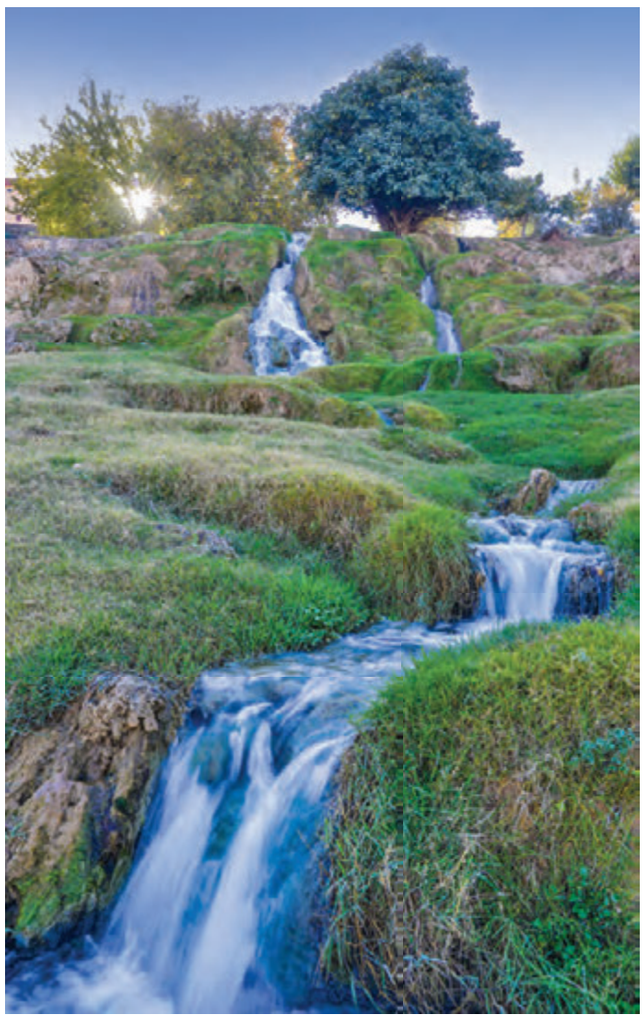

Tilmen Höyük ve Yesemek yolunda durup dinlenebileceğiniz Sakçagözü Şelalesi.

YAPMADAN DÖNME

- Bir tam gününüzü Gaziantep'te sadece yemek yemeye ayırın.
- Yesemek Açık Hava Müzesi'nde Hitit heykellerini görün.
- Tanrıça Kubaba'nın kentini görün.
- Dünyanın en büyük mozaik müzesi Zeugma Mozaik Müzesi'ni gezin.
- Fırat kıyısında Zeugma Ören Yeri'nde Roma evlerini görün.
- Rumkale'ye tekne gezintisi yapın.
- Çocuklarınızla hayvanat bahçesi ve Macera Parkı'nda çılgınca eğlenin.
- İslam Eserleri Müzesi'nde parfüm yapmayı deneyin.
- Eski Antep sokaklarında, çarşılarda ve hanlarda kaybolun.
- Tarihi Millet Hanı'nda baklava yapımını izleyin (Pazartesi hariç, her gün, saat 14.00'te).

YEMEDEN DÖNME

- Beyran çorbası.
- Kuzu ciğer (cağırtlak) kebabı.
- Bol kaymaklı, Antep fıstıklı ve şekerli katmer.
- Başta "Ali Nazik" ve "Yeni Dünya" kebapları olmak üzere tüm Gaziantep kebapları.
- Baklava, havuç dilimi baklava, şöbiyet, dolama, Antep fıstıklı kadayıf.
- Küşleme.

Eşsiz lezzet baklavanın şırası dökülürken.

Antep fıstığı, Antep ve Kilis karası üzüm kuruları, badem, ceviz, menengiç ve Antep çarşılarından satın alabileceğiniz daha niceleri...

NE ALMALI?

- Baklava.
- Antep fıstığı.
- Biber, patlıcan, kabak, acur kurusu.
- Pul biber, kuru zahter, kahvaltılık zahter, haspir (bir tür safran).
- Tahinli helva, pestil, muska, tatlı sucuk.
- Kahke.
- Kutnu dokuma ve yemeni.
- Bakır sitil.
- Sedefli bir hatıra eşyası.

Bir Mezopotamya Masalı:

MARDİN

Bir şehir düşünün, bereketli Mezopotamya Ovası'nı seyre dalmış bir şehir... Uzaktan bakıldığında, bu bereketli ovanın ortasına taşlarla işlenmiş gibi duran bir şehir. Tüm bilgeliği ile farklı millet ve dinleri kucaklayan, barıştıran, daracık sokaklarından tarih fışkıran, misafirlerine masalsı bir zamanın içinde yaşadığını hissettiren bir şehir. Eşi benzeri olmayan, güzeller güzeli Mardin'e hoş geldiniz...

Mardin isminin, Süryanice kale anlamına gelen "Marid" sözcüğünün çoğulu olan "Maridin"den geldiği düşünülüyor. Süryaniceye Aramiceden geçtiği sanılan bu sözcük Arapçada da halen kullanılıyor. Bir kartal yuvasını andıran Mardin, sarp kayalar üzerinde yükselen Mardin Kalesi'nin eteklerine kurulmuş, kademe kademe yükselen eyvanlı taş evleriyle bir masal diyarını andırıyor.

Kültürlerin, dinlerin, insanların binlerce yıl kardeşçe yaşadığı bu kadim şehrin, farklı inançların eserleri olan camiler, türbeler ve kiliselerle süslü mimari dokusu gerçekten büyüleyici. Altın rengi taşlardan yapılmış olan ve yamaçlardan eteklere doğru birbiri üzerine yükselen teraslar halinde inşa edilen geleneksel Mardin evleri, kente adeta bir açık hava müzesi kimliği kazandırıyor. Binek hayvanları dikkate alınarak yapılmış olan daracık sokakları ise yaz mevsiminde bile şehre tatlı bir serinlik veriyor.

Kervan ve savaş yolları üzerinde bulunan Mardin, yüzyıllar boyunca bir ticaret kenti olagelmiş. Mezopotamya Ovası'nın ortasında yükselen bir dağın yamacına kurulmuş bu kent, yüzyıllar boyu birçok kültürün uğrak yeri olmuş. Dolayısıyla Mardin'de ticaretin ve çok kültürlülüğün bir sonucu olarak el sanatları da oldukça gelişmiş. Testicilik, demircilik, bakırcılık, halıcılık gibi el sanatları ürünlerini tarihi çarşılarda bulmanız mümkün. Telkâri gümüş işlemeciliği ise Mardin el sanatları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip; çünkü bu sanatı Mardin ve Midyat dışında bir yerde görmeniz mümkün değil...

Çağlar boyu birbirinden farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve her birinin mirasını korumayı başarmış olan Mardin'e gittiğinizde, tarihin geçmişte kalmadığını, tersine tam karşınızda durduğunu, "yaşadığını" hissediyorsunuz. Tarihin mirası o kadar iyi korunmuş ki, Mardin geçmişine sadık ve vefalı bir dost gibi kucaklıyor sizi.

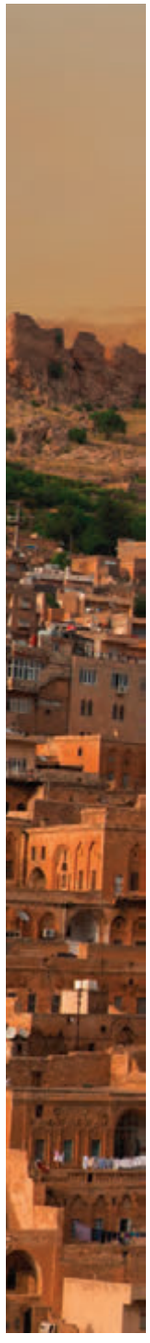

Mardin Kalesi'nden Mezopotamya Ovası'na doğru uzanan tarihi Mardin kenti.

GEZİLECEK YERLER

"Gündüz seyranlık, gece gerdanlık" denilmesi boşa değildir; bin yıllar boyunca binlerce savaş, binlerce ölüm, yıkım ve göç görmüş; efsaneler, kültürler ve inançları birbiri üzerine, birbiri ardına ve bazen de yan yana saklamış olan Mardin'de gezilecek yer bitmez.

Yezidiler, Şemsiler, Yahudiler, Hristiyanlar, Ermeniler, Süryaniler, Keldaniler, Müslümanlar; Kürtler, Araplar ve Türkler... Bu kadim kültürlerin Mardin'e bıraktıkları değerler, kenti gerçek bir açık hava müzesine dönüştürmüş. Süryani kiliseleri ile Artuklu dönemi camilerinin sırt sırta verdiği Mardin'de her sokak sizi başka bir zamana, başka bir medeniyete götürüyor. Mardin'den Mezopotamya'ya bakarken zaman kavramını yitirecek; bu büyülü güzellikte kaybolacak ve ruhunuzun arındığını hissedeceksiniz. Mezopotamya'nın kadim kültürlerinden Süryanilere dair pek çok şey öğrenebileceğiniz Deyrülzafaran Manastırı; dünyanın ayakta duran en eski Süryani ibadethanesi olan Mor Gabriel Manastırı; Mezopotamya'nın en eski kiliselerinden olan Mor Yakup Kilisesi; 12. yüzyıldan kalan Zeynel Abidin Camii; ildeki en eski cami olan Ulucami; Sultan Musa, Şeyh Hamit ve Musaip türbeleri; Mardin Kalesi ve Dara, Zarzavan, Haytam kaleleri; Kasımiye ve Zinciriye medreseleri özellikle kültür ve inanç turizmine ilgi duyanlar için eşsiz bir deneyim vaat ediyor.

Kayaların yamaçlarına kurulan bu kentte kuşkusuz mağaralar da büyük önem taşıyor. Mardin Gızzelin (İplik Dokuma), Şakolin ve

Tarihi Mardin sokaklarından Bademli Sokak.

Firiye mağaraları; Midyat Linveyri Şifa, Kefilsannur mağaraları; Kızıltepe Hanika ve Salah mağaraları bunlardan sadece birkaçı...

Nusaybin - Midyat arasındaki Beyazsu, Karasu; Kızıltepe'deki Gurs Şelalesi; merkezde bulunan Bakırkırı ve Zınnar Bahçeleri ise yemyeşil doğanın içinde kamp kurabileceğiniz yerler.

Eski Mezopotamya'nın en ünlü kentlerinden olan Dara Antik Kenti'nin kalıntıları ile MÖ 4.000'lere uzanan Girnavaz Höyüğü de en çok ziyaret edilen yerler arasında. Mardin Müzesi'nde Tunç ve Demir çağlarına; Asur, Urartu, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı devirlerine ait buluntu ve eserler sergileniyor.

Mardin'de size yaşadığınız çağı unutturan bir gün batımı.

YAPMADAN DÖNME

- Mardin sokaklarında kaybolun.
- Çiçek sarkan duvarların, kapıların önünde fotoğraf çektirin.
- Emineddin Külliyesi'nin cennet bahçesini görün.
- Kasımiye Medresesi'ni ziyaret edin.
- Mardin Müzesi'nde sikke basın.
- Ayn Ceviz Çeşmesi'nde yüzünüzü yıkayın.
- Çarşılarda bol bol alışveriş yapın.
- Kahvenin kokusunu içinize çekin.
- Latifiye Camii avlusunda çay için.
- Sırt ağrıları için Ulucami'nin minaresine yaslanın.
- Mor Gabriel Manastırı'nda sabah ayinine katılın.
- Midyat Çarşısı'ndan telkâri satın alın.
- Midyat köylerini ziyaret edin.
- Estel'de yeraltı dehlizlerini gezin.
- Savur'da çamaşırhaneleri görün.
- Dara Antik Kenti'nin dev sarnıcına inin.
- Deyrülzafaran Manastırı'nı rehber eşliğinde gezin.
- Mezopotamya'nın Sümela'sı Mor Evgin Manastırı'nı ziyaret edin.
- Beyazsu'ya ayaklarınızı sokun.
- Savur'da bir gece Hacı Abdullah Konağı'nda kalın.
- Müzenin önünden Mezopotamya Ovası'nı seyredin.
- Hristiyanlığın üç büyük mezhebine ait kiliselerin bulunduğu Kıllıt (Dereiçi) Köyü'nü ziyaret edin.

YEMEDEN DÖNME

- Soğan kebabı.
- İkbebet, irok (içli köfte).
- Sembusek böreği.
- Alluciye.
- Firik pilavı.
- Tahinli kabak tatlısı.
- Nusaybin'de kavurma.
- Savur'da dere kıyısında balık.
- Midyat'ta kaburga dolması.

Birbirinden lezzetli Mardin yemekleri.

Gümüş teller telkâri çiçeklere dönüşürken...

NE ALMALI?

- Telkâriden yapılmış yüzükler, kolyeler, kelebekler, çantalar.
- Altın ve incinin birlikteliğinden oluşan kolyeler, küpeler, bilezikler.
- Peksimet, leblebi, badem şekeri, tarçınlı ekmek, kiliçe çöreği.
- Kakuleli kahve.
- Geleneksel Mardin mobilyaları.
- Amber tespih.
- Erbane.
- Bıttım sabunu.

Göze, Gönüle, Damağa Hitap Eden Şehir:

KİLİS

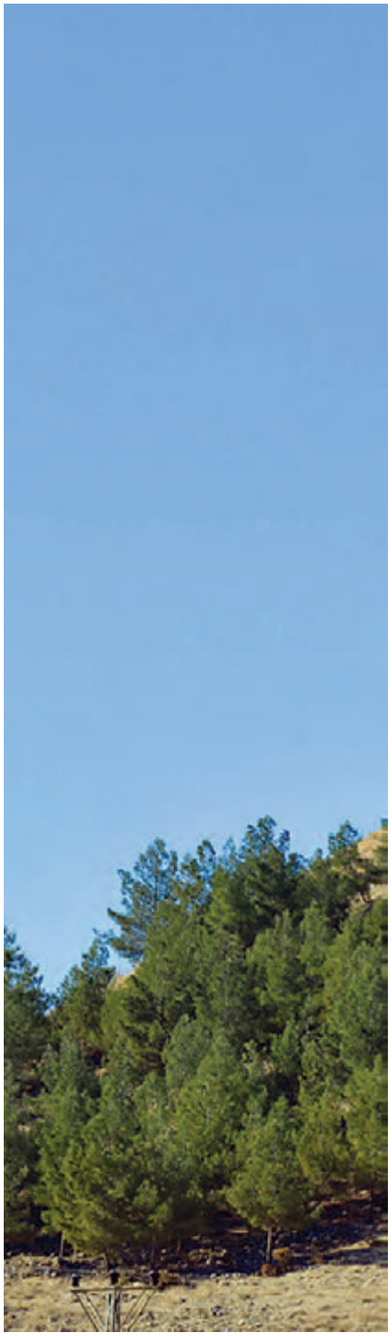

Minyatür benzeri mimari dokusu, bitişik nizam cumbalı evleri, daracık sokakları ile gün sarısına boyanmış bir masal şehrini andırır Kilis: Avlulu taş evler; kaybolmaktan büyük keyif alacağınız dar, dolambaçlı çıkmaz sokaklar; sarmaşıklı cumbalar, çiçek sarkan kapılar ve sokakta neşeyle oynayan çocuklar...

Kilis, coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca kültürlerin geçişini izlemek için önemli bir bölge olagelmiş. Öyle ki, yapılan araştırmalar Kilis'in tarihinin 5.500 yıl önceye uzandığını gösteriyor. Bölgenin 5.500 yıllık geçmişine ışık tutan Oylum Höyük, nice savaşlara tanık olmuş Ravanda Kalesi, taş işçiliğinin nadide örneklerinden Ulucami ile Mimar Sinan'ın yaptığına inanılan Tekke Camii ve daha birçok tarihi değer, Kilis'in ne kadar renkli bir geçmişe sahip olduğunu belgeliyor.

Üzerinde yaşayan medeniyetlerin izlerini hâlâ koruyan Kilis, bir ticaret yolu olmasının ödülünü, sahip çıkarak koruduğu ve sürdürdüğü özel el sanatlarıyla almış. Yorgancılık, yemenicilik, taş işçiliği Kilis'te halen yaşayan ve yaşatılan el sanatları arasında yer alıyor.

Kilis'i anlatırken dillere destan mutfağından bahsetmemek olmaz. Halep mutfağının izlerini taşıyan Kilis yemekleri birbirinden lezzetli: Kilis tava, kölük aşı, Kilis içi, obruk, teşrübe, meğlube, kübbül beniyye (yoğurtlu köfte), kübbül müşviyye (sade köfte), ekşili malhıta çorbası, şıhıl mahşi (dolmaların şahı), züngül tatlısı, gerebiç kurabiyesi, mayanalı (anasonlu) kahke ilk akla gelen Kilis lezzetleri arasında. Türkiye'de en yüksek rakımda (900-1000 metre) yetişen zeytin ağaçlarının da Kilis'te olduğunu hatırlatalım. İddia ediyoruz, bu zeytinlerden yapılan zeytinyağının tadına doyamayacaksınız.

Benzersiz güzellikleriyle bir masal diyarını hatırlatan Kilis, misafirlerini ağırlamayı bekliyor...

Ravanda Kalesi.

GEZİLECEK YERLER

Kilis'in tarihi 5.500 yıl öncesine dayanıyor. Bu bilgiye, Kilis'te bulunan, halen kazı çalışmaları devam eden Oylum Höyük sayesinde sahibiz. Buradaki arkeolojik kazılar, bölgenin 5.500 yıllık geçmişine ışık tutuyor.

Oylum Höyük'ün 200 metre batısında, 6. yüzyıl Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlenen bir bazilika bulunuyor. Kilis'in renkli tarihsel dokusunun bir başka parçası olan ve kentin içinde yer alan Havra da restore edilmeyi bekleyen yapılar arasında.

Kilis'te gezilecek yerler arasında camiler, çeşmeler, hamamlar önemli yer tutuyor. Taş işçiliğinin nadide örneklerinden Ulucami ile Mimar Sinan'ın yaptığına inanılan Tekke Camii başta olmak üzere Kilis'te birbirinden güzel pek çok camiyi ziyaret edebilirsiniz. Adına meşhur "Karanfil deste gider" türküsünün yakıldığı Kuru Kastel, yani çeşme, Kilis'te mutlaka görmeniz gereken yerler arasında.

Nice savaşlara tanıklık etmiş, nice kültürlere ev sahipliği yapmış Ravanda Kalesi, sahabelerin huzur veren türbeleri ve tarih kokan dar sokakları ile Kilis, çağlar boyu biriktirdiği tüm güzelliği konuklarıyla paylaşmaya hazır.

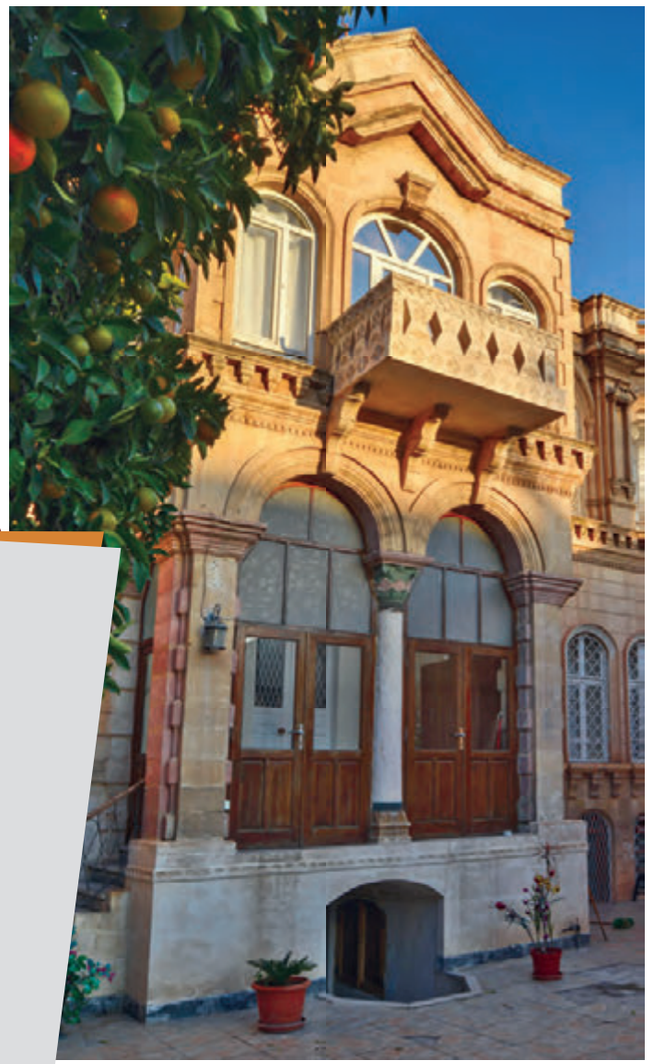

Akıncılar Konağı.

YAPMADAN DÖNME

- Zeytin sıkma zamanı bir mahsarayı (zeytinyağı işlikleri) ziyaret edip zeytinyağı yapımını izleyin.
- Ravanda'da anıt ağaçların altında çay için.
- Ravandalı kadınların yerel ürünlerinden satın alın.
- Eski hamamın kubbesinden süzülen ışıkları görün ve hamam sefasının âdetine uyarak burada yemek yiyin.
- Katmer yapımını seyredin.

Mumbar, içli köfte ve Kilis tavası gibi lezzetlerden oluşan bir Kilis sofrası.

NE ALMALI?

- Yemeni.
- Kilis yorganı.
- Gerebiç ve gerebiç kalıbı.
- Kahvaltılık zahter.
- Kilis zeytinyağı.

YEMEDEN DÖNME

- Kilis tava.
- Kilis katmeri.
- Cennet çamuru tatlısı.
- Şıhıl mahşi (dolmaların şahı).

Kilis çarşısında rengarek yemeniler...

Bir Botan Masalı:

SİİRT

Yukarı Mezopotamya'nın saklı şehri Siirt, taşıdığı izleri yüzyıllardır korumayı başarmış. Siirt, Cizira Botan'ın sarp kayalıklarını kendine duvak yapan nazlı bir gelin gibidir...

Siirt şehri adını, bir aşk hikâyesinden alır...

Oymak beylerinden birinin güzel bir kızı vardır. İstemediği, sevmediği birine verirler onu... Kızın gönlü ise yaylalarda sürülerini otlatan Ali adında bir çobandadır. Kız bir obadan diğer obaya gelin giderken, Siirt'in bulunduğu alanda içli, yanık bir kaval sesi tüm yaylayı ayağa kaldırır. Bu ses, Çoban Ali'nin kavalından gelmektedir. Kız, bir an duvağını kaldırır, atın üzerinden sesin geldiği yere doğru var gücüyle haykırır:

Seğirt Aliiii... Seğirt! Al götür beni...

Yürekten gelen bu sesin ardından bir toz, bir duman, bir fırtına kopar, gelin alayı darmadağın olur. Çoban Ali kır atının üzerinde dörtnala koşar gelir, yavuklusunu terkisine attığı gibi kaybolur uçsuz bucaksız yaylalarda... Onlar muradına ererler. Bir süre sonra gelin alayının dağıldığı yerde bir oba kurulur ve adına "koş" anlamına gelen "Seğirt" derler. Bu ad zamanla Siirt'e dönüşür.

Adı hakkında anlatılan bu güzel hikâyeyi heybemize koyup, Siirt adının tarihsel kökenlerine bakarsak, bazı kaynaklarda, Keldani dilinde "kent" anlamına gelen Keert'ten (Kaa'rat) geldiği; kentin adının İslam kaynaklarında Esart, Sairt, Siird, İstahri olarak; Süryani kaynaklarında ise Se'erd olarak geçtiği ortaya çıkmış. Köklü bir geçmişe sahip olan, son yıllarda yapılan araştırmalara göre tarihi 12 bin yıl öncesine dayanan Siirt, kimi zaman mor dağların ve yeşil vadilerin arasında küçük bir yerleşim, kimi zaman da önemli bir merkez olmayı sürdürmüş.

Siirt ve çevresinde yapılan kazılarda, Halaf, Obeyd, Eski Asur, Hurri - Mitanni, Medler gibi kültürlere ait buluntulara rastlanmış. Kyros ile birlikte Perslerin eline geçen şehir, Büyük İskender'e de kapılarını açmış, Helenistik dönemin bölgedeki önemli yerleşimlerinden biri olmuş. Daha sonra kent, Part ve Sasaniler ile Roma arasında önemli bir mücadeleye sahne olmuş.

Süryanilerin Hristiyanlığı kabulünden sonra patriklik merkezi olan kent, 640 yılında İslam ordularının eline geçmiş. Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Mervaniler, Artuklular, Zengiler ve Eyyubilerden izler taşıyan kent, en parlak zamanını Botan (Cizre) Emirliği döneminde yaşamış. Mirlerin kudretli zamanlarında önemli bir merkez haline gelen Siirt, o dönemde Diyarbekir, Bitlis, Van, Mardin ve Cizre şehirlerinin arasındaki coğrafi konumuyla öne çıkmış; bilim, astroloji ve edebiyat alanlarında yetiştirdiği bilginlerle dikkat çekmiş. 1540 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren, doğunun en çok din ve bilim adamı yetiştiren şehirlerinden biri olarak "Evliyalar Diyarı" diye adlandırılan Siirt'te, her biri ayrı bir derya, ayrı bir değer olan bu kişilerin makamları günümüzde de inanç dünyasına birer ışık oluyor.

Siirt'de bulunan Cas Evleri'nden kapı örneği.

GEZİLECEK YERLER

Önemli bir geçiş noktasıdır Siirt. Trans Kafkasya ile Aşağı Mezopotamya'yı birleştirir; ayrıca Elam'ın başkenti Sus'tan başlayıp Ege kıyılarındaki Sardes, Efes ve Milet'e ulaşan, MÖ 5. yüzyılda Pers Kralı Darius tarafından onarılan Kral Yolu'nun üzerindedir.

Siirt, bu iki yolun çakıştığı Siirt Akabesi'nde kurulmuş. Bu yüzden de büyük savaşların tanığı olmuş. Akabe, insan eliyle yapılmış sarp, zor geçit anlamına geliyor. 6 metre genişliğinde ve yaklaşık 2 km uzunluğundaki Siirt Akabesi, asırlardan beri korunarak günümüze ulaşmış. Siirt'e gelirseniz, 2014'ten bu yana Nisan aylarında düzenlenen Akabe Yolu'nda doğa yürüyüşüne katılabilir ve Botan Vadisi'nin eşsiz doğasına tanık olabilirsiniz.

Botan Vadisi'nde bulunan, MÖ 9. binyıldan itibaren uygarlıklara yurt olan Güzir Höyük; MÖ 8. binyıldan bugüne ulaşan Türbe Höyük; MÖ 3. binyıla ait olağanüstü güzellikte bronz mezar hediyelerinin bulunduğu Başur Höyük; Botan Nehri ile Dicle Nehri'nin kesiştiği yerde kurulan ve Geç Roma Dönemi'nden beri önemli bir liman kenti olan Çattepe / Till (Tell Fafan) şehrin ilk akla gelen tarihi değerleri arasındadır.

Kormas, Derzin ve Şirvan (Küfre) kaleleri, Kurtalan, Oymaklıç, Nasreddin köprüleri ile tipik bir posta hanı olan Gerre Hanı ve köprüsü bize binyılların öyküsünü anlatır, sırlarla dolu geçmişin ipuçlarını verir.

Botan Çayı, mor dağlarla çevrili Siirt'e hayat verir. Bu kadim şehirde dinler, kültürler, töreler, alışkanlıklar birbiriyle kaynaşarak, biri diğerini yok etmeden var olur, yan yana yaşayıp giderler.

Siirt'in kendine has onlarca güzelliği var. Kentin eski kesimlerinde bulunan, yukarıya doğru daralan iki-üç katlı evler, cas adında bir sıvayla yapıldıkları için "Cas Evleri" olarak anılıyor. Mardin'in sokaklarını birbirine bağlayan dokusal geçitleri, "abbara"ları hatırlatan ve "sabat" olarak adlandırılan geçitler sizi uzak geçmişe doğru bir yolculuğa çıkarıyor. Kentin sembolü olan Ulucami, minaresindeki çini işçiliği ile göz alıyor. "Evliyalar Kenti" olarak anılan kentte adım başı rastlanan türbeler, özellikle 21 Mart ve 23 Eylül tarihlerinde sandukasının başucuna ışık düşen (Tillo) İsmail Fakirullah Türbesi; Türkiye'nin sayılı modern camilerinden olan kent camisi ve İbrahim Hakkı Hazretleri Müzesi de Siirt'te görülmesi gereken yerler arasında yer alıyor.

YAPMADAN DÖNME

- Rasıl Hacar'dan (Taş Başı) Botan Vadisi'ni seyredin.
- Akabe yürüyüş yolunda yürüyün.
- 21 Mart ve 23 Eylül'de mutlaka Tillo'ya gidin, ışık hadisesine şahit olun.
- Sabatların altından geçin, Cas Evleri'ni görün.
- Veysel Karani Hazretleri'nin türbesine uğrayın.
- Kızgın kuyuda pişirilen Siirt büryanını, perde pilavını, Siirt köftesini yiyin.
- Sık taneli ve ekşimsi tatlı zivzik narının tadına bakın.
- Haydarpaşa-Kurtalan demiryolu hattının son istasyonu Kurtalan'ı görün.

Siirt'in meşhur büryan kebabı.

NE ALMALI?

- Siirt fıstığı.
- Siirt tiftik dokuma battaniyesi.
- Siirt jirkan kilimi.
- Bıttım sabunu.
- Dertlere deva Pervari balı.
- Sulu, ekşimsi, küçük zivzik narı.

YEMEDEN DÖNME

- Büryan kebabı.
- Perde pilavı.
- Siirt köftesi (Kitel).
- Bıçak kebabı.
- Şorbıt zahtar (Kekik çorbası).
- Şişe şırten (Ayranlı yarma).
- Zivzik narı.
- Tayfi üzümü.

Tamamen doğal, tiftik keçisinin yününden yapılan Siirt battaniyeleri...

Tarihin Sıfır Noktası:

ŞANLIURFA

Sıradan bir yer değil Şanlıurfa. İnsanoğlunun ilk anıtsal tapınağını yaptığı, yerleşik hayata geçtiği, ilk kez tarım yaptığı topraklar burası, bir başka deyişle "her şeyin başladığı yer"...

Tapınakların, kiliselerin, camilerin kenti olduğu kadar; çarşıların, ticaretin, bereketli toprakların da yurdudur Şanlıurfa. Çarşılarında dolaşırken eski çağların kokusunu hâlâ hissettiğiniz, binlerce yıllık efsaneleri kulağınıza fısıldayan; Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Eyyub, Hz. Şuayb, Hz. Yakup ve Hz. Elyasa gibi peygamberlerin yaşadığı kutsal bir topraktır.

Kimlere ev sahipliği yapmamış ki? Asurlular, Persler, Helenler, Romalılar, Araplar, Haçlılar, Osmanlılar. Binlerce yıl boyunca, birbirinden çok farklı, renkli kültürlere kucak açmış bu eski kent, bugün de Fırat Nehri'nin can verdiği binlerce dönümlük bereketli toprakları, fıstık ağaçları, buğday başakları, canlı ticaret hayatı, çarşıları, rengârenk giyinen ve yüzlerindeki dak'ı (bir tür dövme) gururla taşıyan kadınları, süslü güvercinleri, zarif toynaklı Arap atları, ürkek bakışlı ceylanları, göç yollarını hiç unutmayan kelaynakları ve kutsal balıkları ile ayakta. Hâlâ canlı, hâlâ gerçek, hâlâ yaşıyor.

Asurlulardan beri bilinen Urfa (eski adlarıyla Ur, Urhoy, Urhei, Ruha) kenti, çok eski bir tarihe sahip. Bugünkü bilgilerimize göre eski kent yıkılmış ve İskender'in ardıllarından Seleukoslar zamanında Edessa adıyla yeniden kurulmuş.

Kurulan bu kent MÖ 130'dan MS 242'ye dek Osroene Krallığı'nın başkenti olmuş. Efsaneye göre Osroene Kralı Abgar, elçisiyle Hz. İsa'ya bir mektup yollamış, İsa'nın yüzünü sürdüğü ve yüzünün sureti çıkan mendili şehrin girişine astırmış. Bu "kutsal mendil" Bizans ve İslam arasında çatışmalara sebep olmuş. "Büyük" sıfatı ile tanınan IV. Abgar ise, 3. yy başında Hristiyan dinini kabul ederek ilk Hristiyan hükümdar olmuş.

Aramicenin Urfa'da kullanılan lehçesi "Süryanice" adıyla biliniyor. Süryanice, MS 2. yüzyılda bu bölgede Yunancanın yerini alarak zengin bir edebi ve bilimsel dil olarak kullanılmış. Bu dil, eski Doğu uygarlığının geleneklerinin Hristiyan ve daha sonra İslam dünyasına aktarılmasında anahtar rol oynamış.

Kent 400 yıl kadar Roma-Bizans yönetiminde kaldıktan sonra 639'da İyad bin Ganem komutasındaki Arap orduları tarafından fethedilmiş. 400 yıl süren ilk İslam egemenliği döneminde Urfa, Hristiyan kenti kimliğini korumuş ve Süryani kültürü Arap egemenliği altında gelişmeye devam etmiş. Emevi halifeleri ise merkezlerini Harran'a taşımış. Urfa, 1087 yılında bu kez Türkler tarafından fethedilmiş. Daha sonra Haçlılar, 1098-1146 yılları arasında Urfa'da Edessa Kontluğu'nu kurmuşlar. Ancak 1146 yılında Selahaddin Eyyubi şehri Haçlıların elinden almış. 1517'de ise Urfa Osmanlı idaresine geçmiş.

Sizi Şanlıurfa'ya, kökleri çok eskilerde olan bir masalı yaşamaya davet ediyoruz.

Şanlıurfa'nın kutsal mekânlarından biri olan Balıklıgöl.

GEZİLECEK YERLER

Şanlıurfa'da görülecek, gezilecek yerler listesi çok uzun ancak listenin bir numarası belli. Dünyanın ilk tapınağı Göbekli Tepe, Şanlıurfa'ya geldiğinizde mutlaka görmeniz gereken yerlerin başında geliyor. Keşfedilmesiyle insanlık tarihi ile ilgili bugüne kadar doğru bilinenleri değiştiren Göbekli Tepe'nin o dönemin koşullarında nasıl inşa edilebildiği konusu ise hâlâ gizemini koruyor.

Şanlıurfa, Balıklıgöl ile anılır. İbrahim Peygamber'i öldürmek için yakılan ateşin göle dönüştüğü, ateşe atılan odunların da bugün gölde yaşayan balıklar olduğu rivayet edilir. Bugün hâlâ farklı din ve milletlerden yüz binlerce kişi bu kutsal mekânı ziyaret ediyor.

Efsaneye göre insanın ilk ayak bastığı, sabanın ilk kullanıldığı, öküzün ilk çifte koşulduğu yerdir Harran Ovası. Bölgeye özgü, konik tuğla kubbeli Harran Evleri'ni gördüğünüzde zamanın içinde kaybolduğunuzu hissedersiniz.

İnsanlık tarihinin birçok "ilk"ine ev sahipliği yapan Şanlıurfa, size tarih, kültür ve lezzet dolu zamanlar vaat ediyor.

Mezopotamya'da kereste bol bulunmadığı için insanlar merteksiz çatı yapmayı öğrenmiş. Harran'ın kubbe çatılı evleri de bu şekilde inşa edilmiş.

Harran'dan Tek Tek Dağları Milli Parkı'na doğru ilerlediğinizde sırasıyla, Harran surlarının inşasında kullanılan taşların çıkarıldığı Bazda Mağaraları, bir Eyyubi Dönemi kervansarayı olan Han-el Ba'rur, Şuayb Peygamber'in yaşadığına inanılan Roma Dönemi şehri Şuayip (Jethro) ve bir Süryani inanç merkezi olan Soğmatar'ı göreceksiniz.

Kuşcu pazarında alıcı bekleyen takılarla süslü Urfa güvercinleri.

Göbeklitepe'den 3000 yıl daha eski olan Karahantepe

Camiler, kiliseler, çarşılar, türbeler, medreseler; elbette leziz kebapçılar, baharatçılar ve kahveciler; siyah gülün dünyada yetiştiği tek yer olan Halfeti ve kelaynaklar diyarı Birecik... Şanlıurfa, sizi başka hiçbir yerde bulamayacağınız gizemli bir yolculuğa davet ediyor.

Göbekli Tepe'nin ikizi olduğu öne sürülen, tıpkı onun gibi T sütunlarla dolu, Karahantepe Şanlıurfa için önemli bir yeni turistik destinasyon noktası oluşturmaktadır. Karahantepe ören yerinde açığa çıkarılan yapılar Göbeklitepe'den bildiğimiz, günümüzden yaklaşık 12 binyıl öncesine tarihlenen anıtsal nitelikte ve ünik kalıntılardır.

İlklerin şehri olan bu kadim kent , sizi unutulmaz anılar yaşatmaya davet ediyor...

YAPMADAN DÖNME

- Urfa Müzesi'nde dünyanın en eski heykelini görün.
- Urfa sokaklarında kaybolun, kuşçu pazarına uğrayın.
- Eski Urfa çarşılarını gezin.
- Balıklıgöl'de balıklara yem atın.
- Gümrük Hanı'nda çay ve meyankökü şerbeti için.
- Sıra gecesinde türkü söyleyip çiğ köfte yiyin.
- Haşimiye'de "kendin dür kendin ye" ciğerin tadına bakın.
- Dünyanın bilinen en eski anıtsal tapınağı Göbekli Tepe'yi ziyaret edin.
- Birecik'te nohut ekmek ve künefe yiyin.
- Birecik'te kelaynakları görün.
- Harran'da deveye binin.
- Halfeti'den Rumkale'ye tekne turu yapın.
- Tarihin en eski yapılarından Karahantepe'yi görün.

Fırat kenarında, Birecik'in güneyinde Mezra'da yetişen kemer patlıcanlar Temmuz ve Ağustos aylarında olgunlaşır. Bu aylar patlıcan kebabın en iyi olduğu zamanlarıdır

YEMEDEN DÖNME

- Urfa usulü çiğ köfte.
- Urfa usulü sade kebap.
- Birecik'te yetişen "balcan" ile yapılan patlıcan kebabı.
- Günün her saati ciğer kebabı.
- Borani.
- Acılı içli köfte.
- Sokakların vazgeçilmezi lolaz (kuru börülce) dürüm.
- Bostana salatası.
- Semsek pide.
- Ağzı açık, ağzı yumuk (kıymalı börek).
- Közlenmiş isot - acı kırmızıbiber.
- Urfa usulü lahmacun.

Binlerce yıllık el sanatlarından bakırcılık eski Urfa çarşılarında hâlâ yapılıyor.

NE ALMALI?

- Keçe.
- Bakır fincan ve cezve.
- Kündekâr (geçme) tekniği ile yapılmış, çivi kullanılmadan üretilen el yapımı ahşap ürünler.
- Kilim.
- İsot.
- Biber reçeli.
- Biber salçası.
- Kuru patlıcan.
- Puşi.
- Tespih.
- Gümüş, telkâri takılar.
- Baharat.
- Kına.
- Şanlıurfa fıstığı.
- Baklava.
- Siverek peyniri.
- Aba.
- Koyun derisi kürk.

Şehr-i Nuh:

ŞIRNAK

Şehr-i Nuh "Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu" denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi Cudi'ye oturdu. "Zalimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun." denildi.

Hud 44

Şırnak 2.114 metre yüksekliğe sahip Cudi Dağı'nın eteklerinde kurulu bir kent. İnanışa göre Nuh'un Gemisi Cudi Dağı'nda... Söylenceye göre Şırnak'ı da, Nuh'un oğulları yazlık kent olarak kurmuşlar. Şehrin adı da bu efsaneden geliyor; "şır" şehir ve "nak" da Nuh anlamında. "Nuh'un Şehri" demek olan Şırnak'ın ilk adı Şehr-i Nuh, daha sonra Şerneh olmuş ve günümüze Şırnak olarak gelmiş. Bugün il merkezi olan Şırnak merkez ilçesi, Osmanlı Dönemi'nde bugün Şırnak'ın ilçesi konumundaki Cizre'nin bir köyü imiş.

İlin tamamı yüksek dağlardan, derin akarsu vadilerinden ve yaylalardan oluşuyor. Dicle havzası içinde bulunan ile ait tüm akarsular Dicle Nehri'nin kollarını oluşturuyor. Başlıca akarsuları Kızılsu, Hezil ve Habur çayları. Beytüşşebap ve Uludere dışında, ilin bitki örtüsü genelde bozkır, yer yer meşe ağaçları mevcut.

İlin ana geçim kaynağı hayvancılık olduğu için göçerlik kültürü oldukça yaygın. Göçerler koyunlarıyla beraber yazın çayırların ve suların bol olduğu dağ zirvelerinde, kışın ise alçaklardaki daha sıcak ovalarda konaklıyor. Erkekler sürüleri otlatırken, kadınlar da koyunlardan elde edilen yünlerden kilim ve halı dokuyor. Son 20 yılda terör ve ekonomik nedenlerle göçerler bu geleneksel yaşamlarını bırakmaya başlamış ve yerleşik hayata geçmişler. Göçer kültürün aşiret örgütlenmesine bağlı olması nedeniyle, baba soyuna bağlı, kan bağına dayalı akrabalıklar bölgede halen en belirleyici unsur olarak varlığını sürdürüyor. Şırnak'ta aşiretler içe dönük, kapalı bir ekonomik ve toplumsal yapıya sahip.

Bu göçer kültürün anımsanması ve gelecek nesillere aktarılması için bugün Şırnak'ın en önemli festivali konumuna gelmiş Kuzu Kırkma ve Yayla Şenlikleri düzenleniyor. Bu şenlikler her yıl ağustos ayında, Beytüşşebap yaylalarında yapılıyor. Şenliklerde giyilen giysiler, oynanan oyunlar, söylenen türküler, çevrilen kuzular, bereketin ve cömertliğin sergilendiği yer sofraları, yöre kültürü ve misafirperverliğinin en güzel örneklerini sergiliyor.

Cizre'de bulunan Kırmızı Medrese.

GEZİLECEK YERLER

Dicle kenarına kurulu ve Arapça "ada" anlamına gelen Cizre, turistik açıdan gezilip görülebilecek birçok cazibe merkezini barındırıyor. Ulucami, Nuh Peygamber Camii ve Türbesi, Mir Abdal Camii, Abdaliye Medresesi ve Mem-u Zin Türbesi, Kırmızı Medrese, Cizre Kalesi ve Surları, Yafes Köprüsü, Akabin Köprüsü, Mehmet Ağa Kasrı ve son olarak İsmail Ebul-iz El Cezeri Müzesi Cizre ilçe merkezinde ziyaret edilebilecek başlıca yerler arasında yer alıyor. Özellikle Cizre Kalesi, Kırmızı Medrese ve tarihte otomatik makinelerle uğraşan ilk mekanikçi bilim insanı olan El-Cezeri'nin Nuh Peygamber Camii avlusundaki mezarı kesinlikle ziyaret edilmeli. Ebul-iz İlköğretim Okulu'nun bir odasında da bu çok değerli bilim insanı adına bir müze açılmış.

Cudi Dağı, Beytüşşebap yaylaları, İdil merkezindeki Mor Dodo ve Mor Yakup kiliseleri; Finik, Babil ve Kasrik ören yerleri Şırnak'ta gezip görülebilecek başlıca yerler arasında. Kendinize gelip rahatlamak için ise Şırnak'taki Zümrüt Kaplıcaları'nı ziyaret edebilirsiniz.

Şırnak'ta hayvancılık sayesinde elde edilen yünlerin kök boyalarla boyanıp eğrilip dokunması ile birbirinden güzel kilimler işleniyor. Özellikle Beytüşşebap ilçesinde yaşayan Jirki aşiretinin dokuduğu kilimler çok ünlü. Pek çok kilimin deseni, yöre insanının duygularını yansıtıyor. Yıldız deseni sabahın erken saatlerinde gökyüzünde kalmış tek tük yıldızları anlatırken, "Gupale Çıldar" kocası tarafından hırpalanan kadının duygularını yansıtır. "Gülbeyan" doğadaki güllerden bir esinlenme iken, "Lüleper" eşinin ailesi ile birlikte yaşamak istemeyen gelinin dileklerini anlatır.

Şehr-i Nuh Şırnak binlerce yıllık tarihi, Dicle Nehri, kendine özgü yayla kültürü ve Cudi Dağı ile sıra dışı bir macera arayan konuklarını bekliyor.

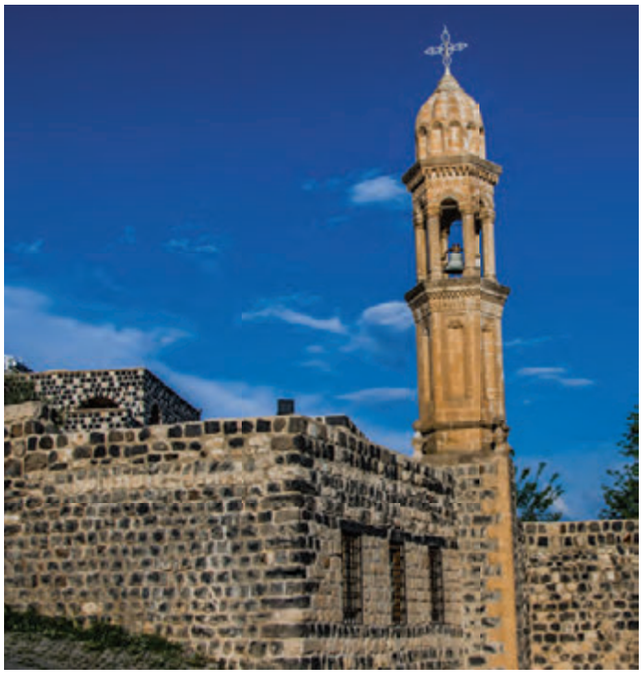

Mor Dodo ve Mor Yakup kiliseleri Şırnak'ın İdil ilçesinde yer alır.

YAPMADAN DÖNME

- Cudi manzarasına karşı kahve için.
- Kuzu kırkma ve yayla şenliklerine katılın.
- Zümrüt Kaplıcaları'na gidin.
- Gün batımında Dicle Nehri'ni izleyin.
- Bir Şırnak düğününe katılın.
- Şal-şepiğin nasıl dokunduğunu izleyin.

Şırnak'ta "gutilik" adı verilen bir tür içli köfte.

NE ALMALI?

- Ahşap "Nuh'un Gemisi" maketleri.
- Şalşepik.
- Şırnak bastonu.
- Kilim.
- Yöresel kıyafetler.
- Şırnak balı.

YEMEDEN DÖNME

- Mumbar.
- Gutilik (bir tür içli köfte).
- Helise.
- Meyre.
- Perde pilavı.
- Kuliçe, Şirani ve Gezu tatlıları.
- Kadgi Difse (hamur tatlısı).
- Yoğurtlu kenger (baharda).

Geleneksel kıyafetler.

DESTANSI ROTALAR

Halfeti'de bulunan Çekem Köyü.

Harran Ören Yeri.

BÜYÜK MEZOPOTAMYA TURU

Tarihi, kültürü, doğası ve eşsiz lezzetleri ile Mezopotamya'yı keşfedebileceğiniz minimum 9 gün süren bir rotadır. Rota, eski Antep'in tarihi hanları, hamamları, çarşıları ve daracık taş sokaklarında başlar. Ne yiyip ne alacağınızı şaşırdığınız bir günün ardından dünyanın en büyük mozaik müzesi Zeugma Arkeoloji Müzesi ile devam eder. Rotanın sonraki durağı Fırat Nehri kenarıdır. Burada Zeugma Müzesi'nde gördüğünüz eşsiz mozaiklerin çıkarıldığı Zeugma (Belkıs) Ören Yeri'ni ziyaret edersiniz.

Daha sonra ise Fırat'ın doğusuna geçip kelaynak kuşu, patlıcan kebabı ve künefesi ile meşhur Birecik'e varırsınız. Bütün dünyada nesli tükenmiş kelaynak kuşlarının son 200'ü, Birecik'teki Kelaynak Üretme İstasyonu'nda görülebilir. 1998'de büyük bölümü Birecik Baraj Gölü suları altında kalan Halfeti bir sonraki durağımızdır.

Buradan tekne turları ile Rumkale'ye gidilir, Halfeti kıyısında kuş gözlemlenir, yemek yenir. Şanlıurfa; Türkiye'nin en büyük müzesi Haleplibahçe Mozaik Müzesi, dünyanın en eski anıtsal tapınak yapısı Göbekli Tepe, Harran Ören Yeri ve Tek Tek Dağları Milli Parkı, Balıklıgöl, eski çarşılar ve sokaklar ile rotanın en özgün destinasyonlarından biridir.

Urfa'dan sonra Kommagene Uygarlığı'nın merkezi Adıyaman'a geçilir. Yol üzerinde önü barajlarla kesilmemiş Fırat Nehri'ni sadece burada masmavi ve dupduru akarken görebilirsiniz. Atatürk Barajı seyir terasında sakın bir çay içmeyi unutmayın. Tanrıların tahtı Nemrut Dağı, insanın hayatında en az bir kez yaşaması gereken bir güzelliği sunar. Dünyanın en güzel gün doğumu ve gün batımı, 2.150 metre yüksekliktekı Nemrut Dağı'nın zirvesinden seyredilir. Milli Park içinde bulunan Karakuş Tümülüsü, Cendere Köprüsü, Yeni Kale, Arsemeia Kenti, doğu ile batının sentezlendiği Kommagene Uygarlığı'na dair çok şey anlatır.

Rotanın devamında, 1987 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası ilan edilen Nemrut'tan ayrılıp modern Nisibis Köprüsü üzerinden geçerek 2015 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası ilan edilen Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'ne ulaşırsınız. Hasan Paşa Hanı'nda yöresel bir kahvaltıdan sonra Diyarbakır kent merkezinde en az iki gün geçirebileceğiniz kent rotaları mevcuttur.

Diyarbakır'dan sonraki rota ise muhteşem eski kent merkezi, camileri, kiliseleri, manastırları, Dara Antik Kenti, yemyeşil Savur'u, çok kültürlü dokusu, meşhur telkârisiyle Midyat'a sahip olan bir Mezopotamya masalı Mardin'dir. Çok yakında Ilısu Barajı suları altında kalacak olan Artuklu başkenti Hasankeyf de rotanın en önemli noktalarından biridir. Eski toprakların yeni kenti Batman'ın kent müzesi ise bu turda kesinlikle ziyaret edilmeli ve dünyanın en eski oyun taşları görülmelidir.

Bu büyük ve uzun tur enfes yemekleri; bir İslam bilim, astronomi ve eğitim merkezi Tillo şehri ve Botan Vadisi ile bilinen Siirt'te son bulur.

Eski Mardin sokakları ve Ulu Camii minaresi.

Büyük Mezopotamya

Rotası

DİYARBAKIR
Diyarbakır Surları
Hevsel Bahçeleri
Hasan Paşa Hanı
BATMAN
Batman Müzesi
Hasankeyf
SİİRT
Tillo
Botan Vadisi
Savur
Midyat
MARDİN
Dara Antik Kenti
Tek Tek Dağları Milli Parkı

BUĞDAYIN İZİNDE

Yaklaşık 5 gün süren bu rota boyunca uygarlık tarihinin en önemli noktaları ziyaret edilir. Bereketli topraklarda buğdayın izlerini takip eden rota 12 bin yıllık geçmişiyle Şanlıurfa yakınlarında dünyanın en eski anıtsal tapınak yapısı olan Göbekli Tepe'de başlar. Konik kubbeli evleri, Ortaçağ kalıntıları ve Arap kültürüyle dikkat çeken Harran'ın ardından Bazda Mağaraları, Han el Ba'rür, Şuayip Şehri ve Sin (Ay) tanrısına inanan Sabilerin tapınaklarının bulunduğu Soğmatar'a doğru devam eder.

Buğday ilk kez bu topraklarda kültüre alındı ve ekmeğe dönüştü. Mezopotamya sizi, insanlık tarihinin bu önemli devriminin izini sürmeye çağırıyor.

Urfa'dan sonra rota buğdayın vahşi atası siyez (einkorn) buğdayının bugün bile yeşerdiği Karacadağ eteklerine uğrar. İnsanın yerleşik düzene geçiş sürecini en iyi yansıtan arkeoloji merkezi Diyarbakır Ergani'deki Çayönü Ören Yeri bir sonraki duraktır.

Türkiye'nin en derin gölü olan ve "Doğu'nun gizli denizi" olarak bilinen Hazar Gölü, Malatya yolu üzerindedir. Rota, bir Hitit yerleşimi olan ve ilk asgari ücretin bir kâse buğday olarak verildiği Malatya'daki Aslantepe Ören Yeri'nde son bulur.

Harran evleri avlusunda bir dibek.

Buğdayın İzinde Rotası

DEV TAŞLARIN GİZEMİ

Şanlıurfa ve Adıyaman illerini kapsayan bir rotadır. Dünyanın en eski anıtsal tapınak yapısı Göbekli Tepe ile başlar ve tanrıların tahtı Nemrut Dağı'nda son bulur.

Rota boyunca Türkiye'nin en büyük müzesi Şanlıurfa Müzesi, Balıklıgöl, Urfa Kalesi, eski Urfa çarşıları, hanları, sokakları, Harran, Bazda Mağaraları, Eyyubi dönemi kervansarayı Han-el Ba'rür, bir Roma yerleşimi olan Şuayip Şehri ve Kuran-ı Kerim'de Yahudi ve Müslümanlarla birlikte adı geçen Sabilerin Sin (Ay) tapınaklarının bulunduğu Soğmatar ziyaret edilir.

Dev Taşların Gizemi rotası bol bol alışveriş ve Mezopotamya tatlarını deneyimleme imkânı sunar. Bu rota, Fırat Nehri'ni geçerek Adıyaman'a doğru devam eder. Önü birçok yerde barajlarla kesilmiş Fırat Nehri'ni kendi yatağında akar şekilde görebileceğiniz ender yerlerden biri tam da burasıdır. Fırat burada masmavi, buz gibi ve dupduru akar. Uygarlığın ortaya çıktığı Mezopotamya'nın ana damarı Fırat Nehri'ne burada ayaklarınızı sokabilirsiniz.

> Tarihin seyrini değiştiren Göbekli Tepe, görkemli Nemrut, taşa işlenmiş kültür ve tarih. Hepsi bu topraklarda...

Atatürk Barajı seyir terası ise insanoğlunun doğayla olan mücadelesini nasıl kazandığını gözlerinizle görebileceğiniz bir yerdir. Bir yanda Atatürk Baraj Gölü, diğer tarafta ise Fırat Nehri vardır. Rotanın Adıyaman ayağının ilk durağı hemen kent merkezinin yanı başındaki Perre Antik Kenti'ne ait nekropoldür. Antik kentin biraz ilerisinde köy içinde duran ve hâlâ kullanılan Roma Çeşmesi'nde elinizi yüzünüzü yıkamayı sakın ihmal etmeyin.

Nusaybin Mor Evgin Manastırı'ndan Mezopotamya'ya bakış.

Rota bundan sonra Nemrut Dağı Milli Parkı ile devam eder. Sırasıyla Karakuş Tümülüsü, Roma İmparatoru Septimus Severus (MS 193-211) tarafından yaptırılan Cendere Köprüsü, bir Ortaçağ kalesi olan Yeni Kale (Eski Kâhta) ve Kommagene krallarının yazlık sarayının olduğu Arsemeia Antik Kenti rotanın sonraki duraklarıdır. Rota dünyanın en güzel gün doğumu ve gün batımının izlendiği, 2.150 metre rakımda bulunan Nemrut Dağı zirvesinde son bulur.

Dev tanrı heykelleri arasında insana çok farklı duygular yaşatan bu deneyim, hayatta en az bir kere yaşanması gereken türden bir tecrübedir.

Dev Taşların Gizemli Rotası

MOZAİK TURU

Antik dünyanın en güzel mozaiklerinin görülebileceği, en az 5 gün süren, hayret ve hayranlık verici bir rotadır.

Rota Adana Müzesi'nde başlar. Misis ve Yumurtalık ilçelerinde bulunan mozaiklerin sergilendiği müzede, görülmesi gereken ilk mozaik, yeni bulunan Eros mozaiğidir. Rota, İskender'in komutanlarından Antiochus'tan ismini alan Antakya şehrine doğru devam eder. Antakya Müzesi, zengin mozaik içeriğiyle sizi saatlerce alıkoyar. Bu müzede sadece Oceanus Tethys Mozaiği ve Artemis'in avlanma mozaiğine saatlerce bakabilirsiniz. Daphne (Defne) salonunun da açılmasıyla çok yakında Defne'de bulunan sayısız eser de bu müzede sergilenecektir.

— Zeugma Mozaik Müzesi'nin eşsiz mozaiklerinden.

Rotanın sonraki durağı ise antik adı *Germanicopolis* olan Kahramanmaraş'tır. Burada da birbirinden güzel sayısız mozaik ortaya çıkarılmıştır ve Kahramanmaraş Müzesi ile gün yüzüne çıkarıldıkları yerde in-situ halde sergilenmektedir. Kadın maskı mozaiği Kahramanmaraş mozaiklerinin en ünlüsüdür.

"Çingene Kızı"nın izinde...

Rota, dünyanın en büyük mozaik müzesinin bulunduğu Gaziantep ile devam eder. 2010 yılında açılan Zeugma Mozaik Müzesi, Fırat kenarındaki Zeugma Antik Kenti'nin Birecik Barajı yapımı nedeniyle kurtarma kazılarında bulunan, Roma villa tabanlarına ait sayısız mozaiği içerir.

Zeugma Mozaik Müzesi, mozaiğe dair her şey demektir. Mozaiklerin en ünlüsü artık Gaziantep'le özdeşleşmiş olan "Çingene Kızı" mozaiğidir. Aslında o bir Maenad, yani şarap tanrısı Dionysos'un takipçisi olan kadınlardan biridir. Kazı işçileri kendisine bu ismi verdiği için "Çingene Kızı" adını almış ve bu şekilde popülerleşmiştir.

Rotanın bir sonraki durağı müzedeki mozaiklerin çıktığı Fırat Nehri kenarında kurulmuş Zeugma (Belkıs) Ören Yeri'dir. Burada fıstık ağaçları arasındaki Roma evlerini gördükten sonra patlıcan kebabı, künefesi ve kelaynak kuşlarıyla meşhur Birecik'e, yani Fırat'ın karşı kıyısına geçilir.

Mozaik rotasının son durağı Urfa Haleplibahçe Mozaik Müzesi'dir. Mitolojide hep adlarını duyduğumuz, fakat neye benzediklerini ilk kez bu mozaikler sayesinde öğrendiğimiz Amazon kadınlarına ait taban mozaiği eşsizdir. Ülkemizden çalınıp ABD'ye götürülmüş ve sonunda yine ülkesine dönmüş, Süryanice yazıtlı Orpheus mozaiği de yine bu müzede sergilenir.

HOŞGÖRÜ TURU

Yaklaşık 6 gün süren ve üç büyük dinin bölgedeki izlerini takip eden bir tur güzergâhıdır. En eski tapınaklardan türbelere, medreselerden cami ve kiliselere kadar uzanan hoşgörü ve inançla dolu bir rotadır. Rota, ezanın çan sesi ve hazzanla birlikte duyulduğu, dinler mozaiğinin şehri olarak da bilinen Antakya'dan başlar; cennete gireceği Peygamber Efendimiz tarafından müjdelenen sahabelerden Hz. Ukkaşe'nin Gaziantep'teki türbesine uğrar; Hz. İbrahim'in doğduğu, Hz. Eyyub'un yaşadığı, Hz. İsa tarafından kutsanan ve dünyanın en eski anıtsal tapınak yapısının bulunduğu müze-kent Şanlıurfa'ya doğru devam eder.

Ardından farklı dil ve dini inanca sahip, Türk'ün, Arap'ın, Kürt'ün, Ezidi'nin, Ermeni'nin, Süryani'nin kardeşçe birlikte yaşadığı;

> Farklı dinlerin, inançların doğup filizlendiği, hoşgörü ve kardeşlik ile yoğrulmuş çok özel bir coğrafyadır Mezopotamya...

ezan ve çan seslerinin aynı anda göklere yükseldiği masal şehir Mardin'den Diyarbakır'a uzanır. Rotamız Peygamber kabirlerinin, camilerin, türbelerin, kiliselerin, azizlerin izlerini hâlâ canlı bir şekilde taşıyan Diyarbakır'da son bulur.

Midyat'ta bulunan Mor Gabriel Manastırı.

MEZOPOTAMYA'DA MUTLAKA YAPMANIZ GEREKEN 49 ŞEY

1. 2.150 metre yükseklikte, Nemrut Dağı'nın zirvesinde dev tanrı heykelleriyle birlikte gün doğumunu izleyin.
2. Fırat Nehri'ne ayaklarınızı sokun ve uygarlığa hayat vermiş bu kutsal nehre dokunun.
3. Fırat kenarındaki Kızılin Köyü'nden teknelere binip Göksu Deresi'nin ağzına kadar Fırat boyunca yolculuk edin.
4. Hitit Heykel Atölyesi Yesemek'i görün.
5. Birecik'te Fırat kenarında patlıcan kebap yiyin.
6. Halfeti'den Rumkale'ye tekne turu yapın.
7. Birecik'te künefe yiyin.
8. Zeugma mozaiklerinin çıkarıldığı Fırat Nehri kenarındaki Zeugma Ören Yeri'ni görün.
9. Kasım ayından itibaren Kilis'te geleneksel yöntemlerle zeytinyağı yapımını izleyin.
10. Bir tam gününüzü Gaziantep'te sadece yemek yemeye ayırın.
11. Dünyanın en büyük mozaik müzesi Zeugma Mozaik Müzesi'ni ziyaret edin.
12. Antep'te tarihi Millet Hanı'nda yufka, sadeyağ, fıstık ve şıranın inanılmaz buluşmasını, yani baklava yapımını izleyin (Pazartesi hariç, her gün, saat 14.00'te).

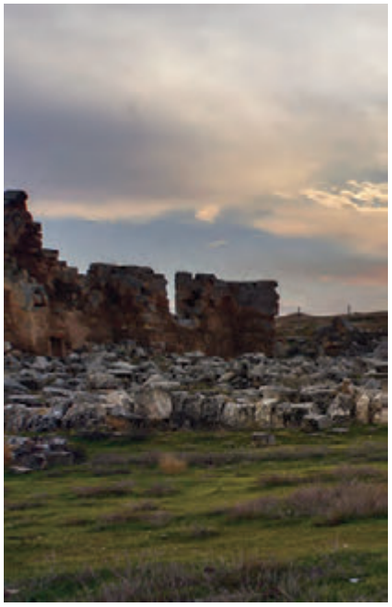

Harran Ören Yeri'nde gün batımı.

Kısmen Birecik Baraj suları altında kalmış Halfeti.

13 Antep'teki İslam Bilim Tarihi Müzesi'ni görmeden Antep'i terk etmeyin.

14 Dünyanın en eski anıtsal tapınağı Göbekli Tepe'yi ziyaret edin.

15 Şanlıurfa Müzesi'nde dünyanın en eski heykelini görün.

16 Balıklıgöl'de balıklara yem atın.

17 Şanlıurfa'da Hz. Eyyub'un hikâyesini dinleyip buradaki şifalı sularından içerek dua edin ve kutsal makamını ziyaret edin.

18 Şanlıurfa'da, Mezopotamya'nın doğal kaynaklarının insan eliyle ürüne dönüşebildiği Geleneksel El Sanatları Merkezi'ni ziyaret edip alışveriş yapın.

19 Urfa'da, Haşimiye Meydanı'nda bulunan ciğercilerde kendi dürümünüzü kendiniz yapıp yiyin.

20 Harran'da, geleneksel Harran Evleri'nin yanında, yöresel kıyafetlerle deveye binin, kendinizi bir Ortaçağ tüccarı gibi hissedin.

21 Urfa'da sıra gecesine katılın.

22 Diyarbakır Hasanpaşa Hanı'nda kahvaltı edin.

23 Nemrut Dağı Milli Parkı içerisinde, Arsemeia Antik Kenti'nde, Anadolu'nun en uzun Grekçe yazıtını görün.

24 Gerger Kalesi'ne çıkıp Fırat manzarası seyredin.

25 Cendere Köprüsü'nü yürüyerek geçin.

26 Atatürk Barajı seyir terasında çay için.

27 Birecik'te Kelaynak Üretim Merkezi'nde kelaynakları görün.

28 Urfa'da güvercin ihalesine katılın.

29 Keçi Burcu'na çıkarak Hevsel Bahçeleri ve Dicle'yi seyredin.

30 Diyarbakır'ın sembollerinden biri olan Ulucami, İslam dininin dört mezhebinin beraber namaz kıldığı ender camilerden biridir. Görmeden, dua etmeden geçmeyin.

31 Diyarbakır Ulucami avlusunda El-Cezeri'nin tasarladığı 800 yıllık güneş saatine bakarak saati tahmin edin.

32 Mesudiye Medresesi'nin döner sütunlarını döndürün.

33 Diyarbakır'da dengbej evini ziyaret edin, dengbej hikâyeleri dinleyin.

34 Batman Müzesi'nde dünyanın en eski oyun taşlarını görün.

35 Sular altında kalmadan Hasankeyf'i ziyaret edin.

36 Asur Kralı I. Tiglat-Pileser'in "Dicle'nin kaynağına adımı yazdım" dediği, Lice'deki "Dünyanın Sonu" Birkleyn'i görün.

37 El emeği göz nuru olan telkâri sanatını Mardin'de izleyin.

38 Mardin Bademli Sokak'ta fotoğraf çektirin.

39 Dara Antik Kenti'nin dev sarnıcına inin.

40 Deyrülzafaran ve Mor Gabriel manastırlarını rehber eşliğinde gezin.

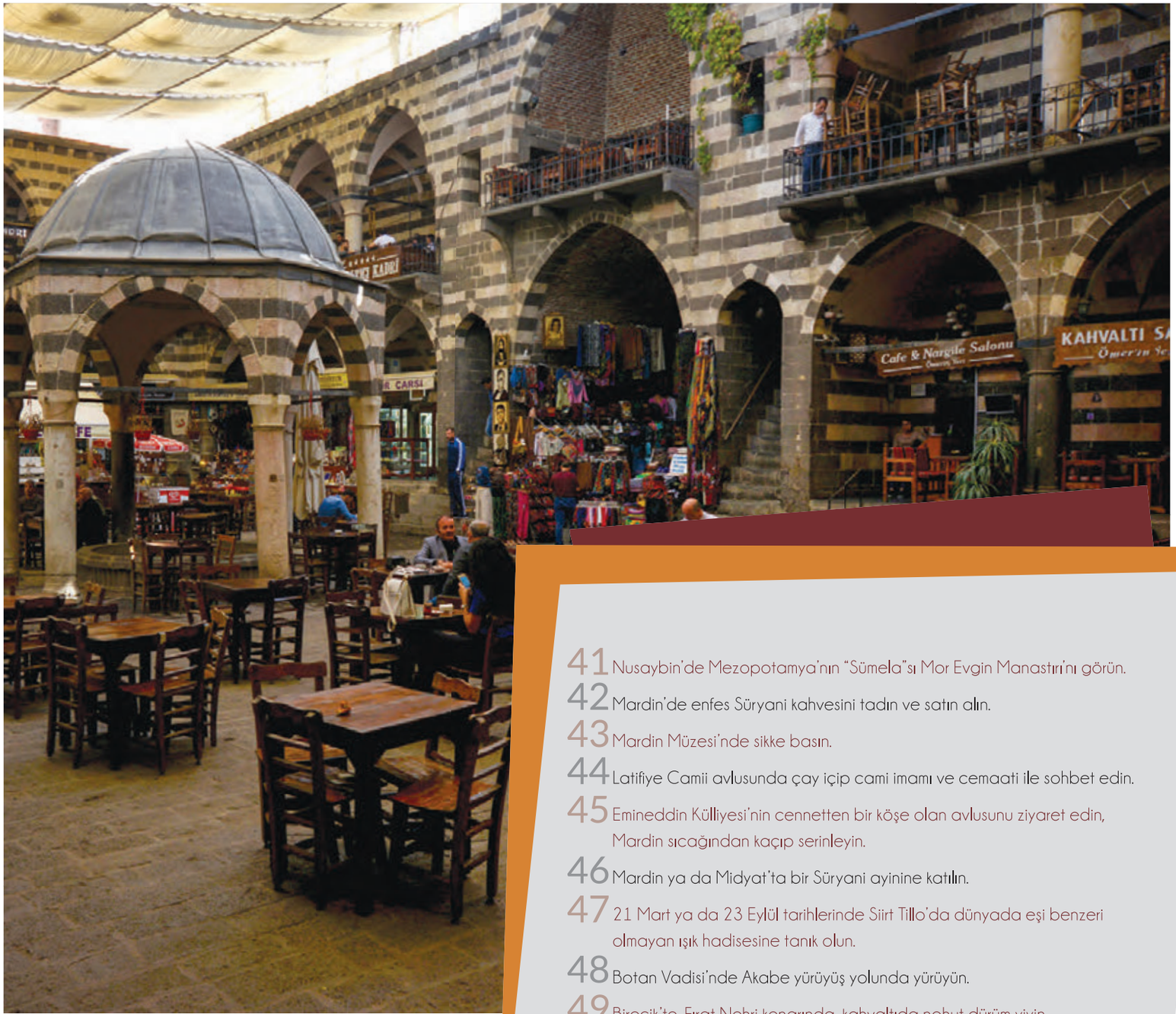

Diyarbakır'ın meşhur Hasanpaşa Hanı.

41 Nusaybin'de Mezopotamya'nın "Sümela"sı Mor Evgin Manastırı'nı görün.

42 Mardin'de enfes Süryani kahvesini tadın ve satın alın.

43 Mardin Müzesi'nde sikke basın.

44 Latifiye Camii avlusunda çay içip cami imamı ve cemaati ile sohbet edin.

45 Emineddin Külliyesi'nin cennetten bir köşe olan avlusunu ziyaret edin, Mardin sıcağından kaçıp serinleyin.

46 Mardin ya da Midyat'ta bir Süryani ayinine katılın.

47 21 Mart ya da 23 Eylül tarihlerinde Siirt Tillo'da dünyada eşi benzeri olmayan ışık hadisesine tanık olun.

48 Botan Vadisi'nde Akabe yürüyüş yolunda yürüyün.

49 Birecik'te, Fırat Nehri kenarında, kahvaltıda nohut dürüm yiyin.

MEZOPOTAMYA

DESTANSI TOPRAKLAR